

ANALITINĖ APŽVALGA

Nr. 3 – 2011

LIETUVOS IR LENKIJOS SANTYKIAI: UŽSTRIGUSI DVIŠALIŲ SANTYKIŲ DARBOTVARKĖ AR TUŠČIA STRATEGINĖ PARTNERYSTĖ?

Autoriai:

Živilė Dambrauskaitė
Tomas Janeliūnas
Vytis Jurkonis
Vytautas Sirijos Gira

Recenzentas:

Vladas Sirutavičius

TURINYS

IŽANGA	3
1. Lietuvos ir Lenkijos partnerystė: nuolatinė geopolitinių pokyčių įkaitė	5
1.1. Strateginė partnerystė?	5
Sovietų Sąjungos žlugimas	6
NATO ir ES plėtra į Rytus	7
Rugsėjo vienuoliktoji ir globalaus saugumo sampratos peržiūra.....	8
1.2. JAV ir Rusijos santykių „perkrovimas”	9
2. Lietuvos ir Lenkijos strateginės partnerystės transformacija 2004–2010 metais	11
2.1. Išoriniai veiksniai. Lietuvos ir Lenkijos užsienio ir saugumo politika po narystės ES: svarbiausi lūžio momentai.....	11
Lenkijos įtaka ir galios didėjimas ES	11
Lenkijos ir JAV santykių dinamika.....	14
Lenkijos ir Rusijos santykių „perkrovimas“	15
Tikėtina išorinių veiksnių grėsmė Lenkijos užsienio ir saugumo politikai	16
2.2. Lenkijos vidaus politikos veiksnių įtaka dvišalių Lietuvos–Lenkijos santykių darbotvarkei...	21
3. Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių turinys – darbotvarkės perkonstravimas	27
4. Rekomendacijos	33

„Gabrielis Narutowiczius, pirmasis Lenkijos prezidentas, turėjo brolių Stanislovą Narutavičių – Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą. Tad iš kur kyla visa ta šiandienos trintis tarp Lenkijos ir Lietuvos?“¹

IŽANGA

Kaimynystė natūraliai teikia daug prielaidų tiek bendradarbiavimui ar taikiam sambūviui, tiek trinčiai, o kartais ir priešpriešai. Broliai Narutavičiai yra tik vienas pavyzdžių, kai vienu metu esantis bendrumas ir dvilypumas yra objektyvi duotybė, o ne interpretacijos reikalas. Suprantama, kad istoriografinis sterilumas yra vargiai įmanomas, todėl kaimynystė yra apipinta daugeliu mitų, legendų, įvaizdžių ir stereotipų. Vilniaus kraštas buvo akivaizdus išaldyto konflikto pavyzdys – daugiau nei penkiasdešimtmetį abi pusės buvo izoliuotos ir vengė bendrauti. Tokiomis sąlygomis minėti įvaizdžiai tautinėje atmintyje buvo linkę vežėti ir gilėti. Viena geriausių to iliustracijų būtų žymaus etnografo ir atlikėjo Pupų Dėdės (Petras Biržys) išpopuliarinti dainos žodžiai „Vilnius mūsų – o mes rusų“. Ši XX amžiaus penktajame dešimtmetyje išpopuliarėjusi formuluotė nedviprasmiškai nurodo ir dar vieną reikšmingą konflikto elementą – trečiosios šalies vaidmenį ir interesus.

Antraštės, kad „lietuvių ir lenkų brolybės nebeliko nė pėdsako“², valstybės vadovų nuogaštavimai, jog „Lietuvos ir Lenkijos santykiai sugriuvo per naktį“³, yra rimti signalai Lietuvos užsienio politikos formuotojams ir vykdytojams. Užsienio apžvalgininkai nėra linkę sureikšminti šios dvišalių santykių duobės, Lenkijos ir Lietuvos absurdo teatrą⁴ vadindami daugiau narciziškų skirtumų⁵ akcentavimu. Vis dėlto klausimas, kas sukėlė dvišalių santykių įtampą, išlieka.

Šia studija Rytų Europos studijų centras siekia įvairiais pjūviais išanalizuoti Lietuvos ir Lenkijos santykius. Autoriai nepretenduoja atskleisti istorinę tiesą ar pateikti lietuviškąją jos versiją. Tai iniciatyva, skatinanti atvirai ir korektiškai kalbėtis apie dvišalius santykius temdanti abipusį įtarumą ir įtampą. Viena vertus, lietuviams nerimą kelia sąvokos „kresai“⁶ vartojimas, manipuliavimas lenkų kortos precedentu ir eventualios pretenzijos savintis Vilnių. Kita vertus, reikia žvelgti savikritiškai ir

¹ Danilowiczius Robertas. Tautų maišatis. In: *Kultūros barai*. Nr. 2. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12994356941298725996-taut%C5%B3-mai%C5%A1atis.htm>>.

² Narbutt Maja. Lietuvių ir lenkų brolybės nebeliko nė pėdsako. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12883459471288196450-lietuvi%C5%B3-ir-lenk%C5%B3-brolyb%C4%97s-nebeliko-n%C4%97-p%C4%97dsako.htm>>.

³ V. Adamkus: toks jausmas, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai sugriuvo per naktį. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vadamkus-toks-jausmas-kad-lietuvos-ir-lenkijos-santykiai-sugriuvo-per-nakti.d?id=42165857>>.

⁴ Poland, Lithuania, spiralling downwards. Prieiga per internetą: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/10/polish-lithuanian_theatre_absurd>.

⁵ Narcissistic Differences: A Row about Spelling Freezes Relations between Poland and Lithuania. Prieiga per internetą: <<http://www.economist.com/node/17316729>>.

⁶ „Kresai“ (arba „rytiniai kresai“) – su Lenkijos rytine siena besiribojančios teritorijos, kurias Lenkijos visuomenė suvokia kaip po II pasaulinio karo prarastas rytines Lenkijos valstybės žemes (dabartinės Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos teritorijas). Geografiškai „kresai“ tai 1920-1939 m. buvusios Lenkijos vaivadijos tarp Vilniaus ir Stanislavovo (dabar Ivano Frankovsko) miestų, sudariusios apie 30 proc. tuometinės Lenkijos teritorijos. Lenkijos visuomenės sąmonėje „kresai“ yra itin idealizuojami, neretai juos tapatinant su savita „prarastosios mažosios tėvynės“ arba „prarastojo rojaus“ vizija.

pripažinti, kad atgavus nepriklausomybę lietuvių nepamatuoti pažadai dėl lenkų mažumų Vilniaus krašte atrodo vilkinami ir kelia natūralų Lenkijos politikų ir visuomenės susierzinimą.

Dabartiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai nėra nauji savo darbotvarke, nes dvišalių santykių turinio kritiniai taškai abiem pusėms žinomi daugiau nei du dešimtmečius. Prielaidai, jog iki 2004 metų nei Lenkija, nei Lietuva nebuvo suinteresuotos eskaluoti probleminių klausimų dėl sklandžios euroatlantinės integracijos, reikėtų pagrįsti, kodėl dvišalių santykių įtampos diskursas pradėjo augti būtent pastaruju metu.

Rytų Europos studijų centro pateiktoje analizėje nagrinėjamos šios hipotezės:

1. Lietuvos ir Lenkijos santykių kaitą lemia išoriniai geopolitiniai veiksniai bei šių valstybių užsienio politikos prioritetų pokyčiai.
2. Asmenybių vaidmuo yra svarbus veiksnys reguliuojant probleminių klausimų intensyvumą.
3. Lietuvos ir Lenkijos santykių įtampą lemia dvišalės darbotvarkės turinio pokyčiai.

„Vašingtone žmonės tikisi iš sąjungininkų sprendimų, o ne problemų. Susierzinimas, regis, yra abipusis. [...] Bet Amerika nori, jog Lenkija imtųsi didesnės lyderio naštos regione, o tai reiškia gebėjimą tvarkytis tiek su mažomis, tiek ir su didelėmis valstybėmis“.⁷

1. LIETUVOS IR LENKIJOS PARTNERYSTĖ: NUOLATINĖ GEOPOLITINIŲ POKYČIŲ ĮKAITĖ

Pirmoje studijos dalyje analizuojama, kaip išorės geopolitiniai veiksniai veikia regioninius tarpvalstybinius santykius posovietinėje erdvėje. Remiamasi prielaida, jog posovietinei erdvei priklausančios valstybės linkusios įsijausti į didžiųjų valstybių geopolitines schemas ir neretai mėgina save pozicionuoti kaip turinčias išskirtinį statusą didžiųjų valstybių atžvilgiu. Tokia valstybių orientacija tarptautinėje arenoje lemia žemą kaimyninių ir regioninių santykių intensyvumą: šalys kaimynės dažnai stokoja konstruktyvios dvišalių santykių darbotvarkės, o bendradarbiavimą išstumia konkurencija dėl didžiųjų valstybių „dėmesio“.

Pirmoje studijos hipotezėje teigiama, kad Lietuvos ir Lenkijos dvišaliai santykiai nuolat buvo stipriai orientuoti į kitų (didžiųjų) tarptautinių veikėjų geopolitinius naratyvus. Tai, savo ruožtu, lėmė neišsamią ir nelanksią Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių darbotvarkę, kuri buvo paremta išorinėmis geopolitinėmis schemomis, todėl negalėjo „pergyventi“ pokyčių minėtuose naratyvuose.

1.1. STRATEGINĖ PARTNERYSTĖ?

Vladas Sirutavičius strateginę partnerystę apibrėžia kaip dvišalę partnerystę, pasižyminčią tokiomis charakteristikomis⁸:

1. Puikūs politiniai santykiai aukščiausiuoju lygiu (taip pat intensyvūs mėginimai juos institucionalizuoti);
2. Intensyvus sektorinis bendradarbiavimas;
3. Dvišaliai santykiai vertinami kaip „puikūs“ arba „labai geri“ visuomenių lygmeniu.

Pažymėtina, kad V. Sirutavičius tokį strateginės partnerystės apibrėžimą formuluoja remdamasis 1993–2003 metų Lietuvos ir Lenkijos santykių empirika. Autorius pažymi, kad strateginės partnerystės formavimasis ir tęstinumas priklauso nuo tam tikrų išteklių, kuriais disponuoja abi sąveikaujančios valstybės, bei nuo tarptautinio konteksto. Atkreiptinas dėmesys, kad tokiam strateginės partnerystės apibrėžimui stinga esminio elemento – bendrų iššūkių ir tikslų. Jų nebuvimas nėra atsitiktinis, dėl bendrų tikslų, peržengiančių bendradarbiavimą daugiašaliuose formatuose, minėtu bendradarbiavimo laikotarpiu paprasčiausiai nebuvo pakankamai diskutuojama. Tai, kad istoriškai ir politiškai Lietuva ir Lenkija visą nagrinėjamą laikotarpį turėjo susidurti su tokiomis pačiomis ar panašiomis tarptautinės politikos ir saugumo problemomis yra faktas, tačiau jos niekada nebuvo traktuojamos kaip bendri iššūkiai. Pagrindinis skirtumas tarp „analogiškos saugumo problemos“ ir „bendro saugumo iššūkio“ neatsiejamas nuo tokių problemų traktavimo: bendri iššūkiai vertinami kaip problemos, kurias sprendžiant bendradarbiavimas sukuria pridėtinę vertę, taigi ir konstruktyvų pagrindą tvariam bendradarbiavimui, nepaisant to, ar dalyvauja daugiau veikėjų, ar ne. Tuo tarpu

⁷ Lucas E. Prieiga per internetą: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/04/family_squabble>.

⁸ Sirutavičius Vladas, Lithuanian-Polish Strategic Partnership: Genesis and Prospects. In: *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2001 (7), 4.

Lietuvos ir Lenkijos atveju akivaizdu, kad trečiųjų šalių dalyvavimas sprendžiant problemas buvo laikomas pirminiu Lenkijos ir Lietuvos strateginės partnerystės atžvilgiu.

SOVIETŲ SAJUNGOS ŽLUGIMAS

Iškart po Sovietų Sąjungos subyrėjimo Lietuva ir Lenkija atsidūrė geopolitiniame vakuume. Nepriklausymas jokiam saugumo regionui tuo metu abiejose valstybėse buvo traktuojamas kaip savaiminė grėsmė⁹. Šios problemos sprendimas abiejose valstybėse buvo siejamas pirmiausia su geografiškai ir kultūriškai artimiausių šalių kaimynių santykių plėtra. Lenkija šiuo laikotarpiu orientavosi į Vyšegrado šalių, o Lietuva – į Baltijos šalių bendradarbiavimą. Priežastys, dėl kurių Lietuvos ir Lenkijos partnerystė negalėjo būti sėkmingai užmegzta iškart Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, buvo objektyvios:

1. Bendradarbiavimui tebetrukdė neišspręsti etninių mažumų klausimai ir pastarųjų specifinis Sovietų Sąjungos subyrėjimo bei Lietuvos valstybingumo vertinimas. Tautinių mažumų problemai tapti pagrindiniu dvišalių santykių klausimu sukliudė tik Lenkijos ir Lietuvos narystės NATO ir ES lūkesčiai. Integracija į šias Vakarų struktūras abiejų valstybių vadovų buvo suprantama kaip vienintelė galimybė išsilaisvinti iš Europos periferijos, bendradarbiavimas šiuo klausimu natūraliai užgožė žemesnio – dvišalio – lygmens iššūkius¹⁰.
2. 1989 metais pradėjo ryškėti nevienareikšmiška Lietuvos lenkų padėtis – nors buvo pastebimas atsiribojimas nuo lietuvių atgimimo, šis procesas nemaža dalimi sietas su „Jedinstvo“ judėjimu ir rusų įtaka.¹¹ XX amžiaus pabaigoje, dar iki oficialaus Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, Lietuvos ir Lenkijos dvišaliai santykiai rėmėsi labiau artimais (tarp)visuomeniniais ryšiais ir visuomenių sentimentais „Solidarumui“ ir „Sąjūdžiui“, nei politiniais santykiais. Minėti ryšiai nebuvo itin glaudūs, tačiau „Sąjūdžio“ delegacijos vizitas į Varšuvą 1989 metų gruodį parodė, viena vertus, abipusį geranoriškumą ir, svarbiausia, „Solidarumo“ atstovų pretenzijų į Vilnių atsisakymą, kita vertus, išryškino ir požiūrių skirtumus dėl tautinių mažumų teisių.¹² Lenkijos visuomenės parama Lietuvos nepriklausomybei buvo masinė tiek iškart po 1991 metų sausio įvykių Lietuvoje, tiek vėliau. Paspirtinti politinio Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo Lenkija praktiškai negalėjo dėl vidinių ir išorinių priežasčių. Santykiai su Lietuva šiuo laikotarpiu buvo tik vienas iš daugelio Lenkijos užsienio ir Rytų politikos elementų. Tuo metu Lenkijai teko veikti iškart keliais vektoriais: normalizuoti santykius su susivienijusia Vokietija, plėtoti Vyšegrado šalių bendradarbiavimą, vykdyti „susitaikymo“ politiką su buvusiomis istorinėmis Lenkijos žemėmis – Ukrainos, Baltarusijos, Lietuvos respublikomis – ir tuo pat metu sureguliuoti Lenkijos ir Rusijos santykius¹³. Tuo metu, kai Lietuva oficialiai deklaravo nepriklausomybę, Lenkija kaip tik vykdė derybas dėl tarybinių karinių dalinių išvedimo iš Lenkijos teritorijos. Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas vykstant deryboms galėjo jas apsunkinti, todėl

⁹ Posel-Cześćnik Edyta. Lithuania, Poland, Transatlantic Dimension. In: *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2001 (7), 2.

¹⁰ Valionis A., Ignatavičius E., Bričkovskienė I. From Solidarity to Partnership: Lithuanian-Polish Relations 1988–1998. In: *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1998/2, p. 7–29.

¹¹ Laurinavičius Č., Sirutavičius V. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki kovo 11-osios*. XII tomas I dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 254–259.

¹² *Ibid*, p. 447–449.

¹³ Meiklejohn Terry Sarah. Poland's Foreign Policy Since 1989: the Challenges of Independence. In: *Communist and Post-Communism Studies*, vol. 33, no 1, 2000, p. 8–12.

objektyviai turėjo būti atidėtas¹⁴. Spartesnė politinės partnerystės dinamika pirmiausia sietina su Lenkijos ir Lietuvos integracija į Vakarų gynybos ir ekonominio bendradarbiavimo struktūras.

NATO IR ES PLĖTRA Į RYTUS

1990–1993 metais Lietuvos politinis elitas ir visuomenė vieningai sutarė dėl narystės ES ir NATO, kaip pagrindinio strateginio tolesnio Lietuvos plėtros prioriteto įtvirtinimo. Vienintelis diskusinis klausimas, susijęs su naryste minėtose organizacijose, buvo toks: kokios paramos Lietuva turėtų siekti integruodamasi į Vakarų struktūras. Lietuvos viešojoje erdvėje buvo svarstomos kelios alternatyvos: prašyti Lenkijos tarpininkavimo ir glaudžios partnerystės bendrai siekiant narystės šiose organizacijose, tikėtis Šiaurės šalių paramos Lietuvos narystei arba mėginti suderinti abi kryptis. Kadangi pastaroji alternatyva didelių prieštaravimų nekėlė, šis kelias ir buvo pasirinktas¹⁵. Lenkijos ir Lietuvos narystės NATO ir ES perspektyvos bei joms keliami reikalavimai buvo glaudžiai susiję su geros kaimynystės praktika, t. y. artimų dvišalių kontaktų plėtojimu ir efektyviu galimų nesutarimų sprendimu. Tačiau Lietuvos ir Lenkijos santykiai šiuo laikotarpiu pastebimai peržengė būtino bendradarbiavimo ribas. Dvišalis bendradarbiavimas ir tarpusavio pagalba 1997 metais buvo įvardyta strategine partneryste. Lenkijos parama Lietuvos integracijai į Vakarų struktūras buvo vienareikšmiška ir lemiamą. Tuo metu buvo akivaizdu, kad Lenkijai narystė NATO bus pasiūlyta jau per pirmąjį plėtros etapą, o Lietuvai teks laukti naujo plėtros etapo, tačiau Lenkija laikėsi nuostatos, jog Lietuvos narystė NATO yra būtina, nes regiono saugumas nedalomas: „neįmanoma užtikrinti visapusiško saugumo Lenkijai, kol nebus užtikrintas visapusiškas Lietuvos saugumas“¹⁶. Iki pat narystės ES Lenkija nuosekliai laikėsi paramos „atvirų durų politikai“ NATO, kartu aktyviai remdama Lietuvos narystės pastangas.

Eventuali abiejų valstybių narystė NATO ir ES po intensyvaus koncentravimosi į šiuos tikslus laikotarpio reiškė neišvengiamą užsienio politikos prioritetų peržiūrą abiejose valstybėse. Lyginant abiejų šalių poreikius ieškoti naujos užsienio politikos vizijos, Lenkijos padėtis buvo palankesnė. Lenkijos, kaip regiono lyderės ir tilto tarp Rytų bei Vakarų, vaidmuo buvo suformuluotas viešosiose diskusijose dar gerokai iki subyrant Sovietų Sąjungai. Tokios užsienio politikos gairės buvo pateiktos 1966 metais istoriko Juliuszo Mieroszewskio programiniame straipsnyje, kuriuo autorius ne tik numatė Sovietų Sąjungos subyrėjimo neišvengiamybę, bet ir apibrėžė svarbiausius Lenkijos užsienio politikos uždavinius artimiausiam penkiasdešimtmečiui: santykiai su Rusija, Ukraina, Baltarusija ir Lietuva privalo būti normalizuoti, o fundamentali Lenkijos orientacija į Vakarus – išsaugota ir plėtojama. Lenkija turi imtis tarpininkės tarp Rytų ir Vakarų vaidmens, palaikydama Rytų valstybes, siekiančias europinio tapatumo bei tarpininkaudama tarp Europos ir šalių, kurios nesiekia priklausyti Europai¹⁷. Šie principai apibrėžė Lenkijos vaidmenį ES ir NATO bei, nepaisant vidinių politinių pokyčių, buvo įgyvendinami itin nuosekliai.

¹⁴ Okinczyc Czeslaw. 10 years of Lithuanian-Polish Reconciliation. Iš: *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2001 (7), 2.

¹⁵ Valionis A. et al. *Ibid*, p. 11.

¹⁶ *Ibid*.

¹⁷ Meiklejohn Terry Sarah. *Ibid*, p. 8.

Lietuvai savo vaidmenį tarptautinėse struktūrose bei regione reikėjo apsibrėžti iš naujo. Vidinėse diskusijose dominavo keletas užsienio politikos raidos scenarijų: nuo Lietuvos, kaip regiono centro vizijos, iki pragmatiškos „auksinės provincijos“ idėjos¹⁸. Lietuvos kaip regiono lyderės vizijos pasirinkimą iš dalies lėmė lūkesčiai tapti Lenkijos partnere ES viduje, siekiant Rytų regiono transformacijos ir europeizacijos. Pažymėtina, kad Lietuvos regioninės lyderystės koncepcija buvo nukreipta į išorę, ES rytinę kaimynystę. Tai, kad Lietuvos ambicijos tapti regiono lydere ES viduje buvo silpnos, leido susiklostyti tam tikram Lenkijos ir Lietuvos bendro veikimo ES viduje laikotarpiui: buvo bendradarbiuojama ES energetikos politikos, ES ir Rusijos santykių, ES plėtros ir Rytų partnerystės srityse. Kita vertus, Lietuvos ir Lenkijos santykiuose dominavo tam tikra „varžybų dvasia“ dėl svarbiausios Rytų politikos ekspertės bei advokatės ES statuso.

RUGSĖJO VIENUOLIKTOJI IR GLOBALAUS SAUGUMO SAMPRATOS PERŽIŪRA

Rugsėjo vienuoliktosios įvykiai ir globalaus saugumo sampratos peržiūra sutapo su atlantistinio entuziazmo apogėjumi Lenkijoje ir Lietuvoje. Abi valstybės tuo metu vadovavosi specifine globalios politikos samprata, pagal kurią joms turėjo tekti ypatingas vaidmuo santykiuose su JAV¹⁹. Abiejų valstybių saugumo koncepcija buvo orientuota į NATO, kaip vienintelį ir pagrindinį globalaus saugumo garantą, o ES gynybinių pajėgumų plėtra buvo vertinama kaip antrinė. Tuo laikotarpiu buvo aktualiausia, kad ES gynybos politikos plėtra nemažintų NATO efektyvumo, jos potencialas dar turėjo atsiskleisti ateityje²⁰. Rugsėjo vienuoliktosios įvykiai ir JAV inicijuotas karas su terorizmu suteikė Lietuvai ir Lenkijai galimybę įtvirtinti savo, kaip ypatingų ir lojalių JAV partnerių, vaidmenį. Vertinant retrospektyviai, nekompromisinė parama karinei intervencijai Irake ir vėlesni įtarimai dėl tardymo stovyklų Lenkijos ir Lietuvos teritorijoje egzistavimo turėjo abejotinų padarinių Lietuvos ir Lenkijos pozicijoms ES.

2006 m. rudenį – 2008 m. pradžioje Lenkijos, o vėliau ir Lietuvos taikytas veto ES ir Rusijos deryboms dėl naujojo Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo bei minėti Lietuvos ir Lenkijos užsienio politikos pasirinkimai prisidėjo prie Lietuvos ir Lenkijos, kaip „naujųjų Šaltojo karo karių“²¹, įvaizdžio suformavimo. Kita vertus, rugsėjo vienuoliktosios įvykių fone besąlygiška parama JAV atrodė logiška, o tai, kad tokios pozicijos laikėsi tiek Lietuva, tiek Lenkija, sukūrė jei ne pagrindą nuosekliam pozicijų koordinavimui, tai bent jau jo iliuziją. Pažymėtina, kad abiejose šalyse karinės intervencijos Irake klausimas buvo vertinamas specifiskai:

1. Buvo akivaizdu, kad politinė ir materialinė parama karinei intervencijai visiškai nesusijusi su tiesiogine saugumo grėsme Lietuvai ar Lenkijai (terorizmo abi visuomenės netraktavo kaip realios saugumo grėsmės).

¹⁸ Lopata Raimundas. Recent debate on Lithuania's foreign policy. In: *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2009 (22), p. 161–162.

¹⁹ Hynek Nik, Stritecky Vit, Handl Vladimir, Koran Michal. The US-Russian security 'reset': implications for Central-Eastern Europe and Germany. In: *European Security*, t. 18, nr. 3, September 2009, p. 271.

²⁰ Norkus Renatas. Lithuania's Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities. In: *Baltic Defence Review*, 2003 (9-1), p. 114–122.

²¹ Leonard Mark, Popescu Nicu. A Power Audit of EU 27-Russia relations. In: ECFR, 2007. Prieiga per internetą: < http://www.ecfr.eu/content/entry/commentary_pr_russia_power_audit >.

2. Nebuvo beveik jokių vidinių diskusijų, ar JAV veiksmai turėtų būtų remiami, ar ne. Politinis ir visuomeninis sutarimas šiuo klausimu buvo kone visuotinis – lojalus partneris turi paremti strateginio partnerio veiksmus jų nekvestionuodamas.
3. Parama karui su terorizmu buvo suvokiama kaip tam tikra investicija. Ji turėjo sustiprinti Lenkijos ir Lietuvos pozicijas JAV atžvilgiu bei užtikrinti, kad Šiaurės Atlanto sutarties penktasis straipsnis išliks maksimaliai reikšmingas net ir vykstant NATO transformacijai. Nekonvencinės globalios grėsmės samprata gana greitai buvo inkorporuota į Lenkijos ir Lietuvos nacionalinį saugumo diskursą²², tačiau neištūmė konvencinės gynybos ir atgrasymo svarbos. Nepaisant Lenkijos ir Lietuvos reakcijos į pasikeitusią saugumo situaciją panašumo, galima konstatuoti, kad, kaip ir ES Rytų politikos atveju, toks pozicijų sutapimas reiškė bendradarbiavimą. Dvišalė partnerystė galėjo gyvuoti toliau iš esmės dėl to, kad abiejų valstybių elitas netraktavo globalaus saugumo sampratos pokyčio kaip geopolitinio ir reikalaujančio esminės užsienio politikos peržiūros. „Klasikinės NATO“ išsaugojimas ir viltis, kad tai dar įmanoma padaryti, buvo vienijantis veiksnys, nustūmęs dvišalius nesutarimus į antrą planą.

1.2. JAV IR RUSIJOS SANTYKIŲ „PERKROVIMAS“

JAV ir Rusijos santykių „perkrovimas“ gali būti laikomas ne tik vaizdingiausiu, bet ir vienu didžiausių šoką Rytų ir Vidurio Europoje sukėlusiu geopolitinių pokyčių nuo XX amžiaus pabaigos. JAV sprendimas vadovautis nominalaus daugiašališkumo principu NATO ir ES atžvilgiu paskatino jautrią Lenkijos ir Lietuvos reakciją. Kai JAV prezidentas Barackas Obama informavo tarptautinę bendruomenę, kad JAV planai dislokuoti priešraketinės gynybos elementus Vidurio ir Rytų Europoje atšaukiami, tai sukėlė, regis, tiesiogiai nesusijusių pokyčių Rytų ir Vidurio Europos valstybių tarpusavio santykiuose ir politiniuose sprendimuose. Skirtingos JAV sprendimo interpretacijos ir skirtingi atskirų valstybių politiniai pasirinkimai tapo strateginio Lenkijos ir Lietuvos nutolimo priežastimi, kuris, savo ruožtu, paskatino latentinių dvišalių nesutarimų aktualizavimą.

Po pirminės Vidurio ir Rytų Europoje praūžusios panikos ir kreipimosi į JAV vadovybę prašant JAV užtikrinimo dėl saugumo išpareigojimų Europoje tęstinumo, Lenkijos ir Lietuvos užsienio politikos kryptys ėmė akivaizdžiai tolti. 2009 metų liepą Lenkija pavišino sprendimą įtraukti Europos saugumo ir gynybos politiką į 2011-ųjų pirmininkavimo ES prioritetų sąrašą. Lenkija taip pat prisidėjo prie Prancūzijos iniciatyvos stiprinti Europos saugumo ir gynybos politikos dimensiją (iš dalies siekdama greičiau išstumti Rusijos prezidento Dmitrijaus Medvedevo siūlymus dėl Europos saugumo architektūros peržiūros iš Europos šalių bendradarbiavimo darbotvarkės, iš dalies dėl realaus poreikio įtvirtinti ES, kaip pagrindinę tarptautinio saugumo veikėją, šalia NATO). Lenkija mėgino atnaujinti ES šešių valstybių grupės susitikimus²³ bei įtraukti saugumo ir gynybos tematiką į šių susitikimų darbotvarkę²⁴. Lenkija taip pat iniciavo individualią dvišalių santykių su Rusija peržiūrą. Dėl tokių politinių sprendimų 2010 metų pabaigoje Lenkijai pavyko sutvirtinti pozicijas beveik visuose užsienio politikos frontuose: jai pavyko atsikratyti „šaltojo karo karės“ reputacijos ir veiksmingai normalizuoti santykius su Rusija. Sąmoningas atsiribojimas nuo regiono lyderės vaidmens ir siekis tapti europine

²² Norkus Renatas. *Ibid*, p. 120.

²³ Hynek Nik et al. The US-Russian security ‘reset’: implications for Central-Eastern Europe and Germany. In: *European Security*, t. 18, nr. 3, September 2009, p. 271.

²⁴ ES šešių valstybių grupė yra neoficiali daugiausiai gyventojų turinčių ES valstybių diskusijų platforma, jungianti Vokietiją, Prancūziją, Didžiąją Britaniją, Italiją, Ispaniją ir Lenkiją.

žaidėja taip pat buvo sėkmingas. Bent jau kol kas Lenkijos santykiai su Rusija, JAV ir Vokietija pasiekė produktyvią pusiausvyrą²⁵.

Lietuvos reakcija į JAV užsienio politikos pokyčius buvo kiek kitokia. Pirma, Lietuvos saugumo lūkesčiai liko stipriau susieti su NATO, todėl NATO Naujoji strateginė koncepcija ir JAV užtikrinimas dėl gynybos išpareigojimų Europai tęstinumo tapo esminiu Lietuvos saugumo politikos klausimu. Antra, Lietuva taip pat iniciavo dvišalių santykių su Rusija „perkrovimą“, tiesa, sulaukusį santūresnės Rusijos reakcijos. Trečia, Lenkijai nuo regioninės persiorientavus Europinės politinės scenos link, Lietuvai taip pat teko ieškoti naujos veikimo erdvės ir partnerių. Regioninės lyderystės koncepcijos visiškai neatsisakyta, tačiau ją įgyvendinti, ryškėjant nedemokratinėms tendencijoms šalyse kaimynėse, tapo kebliau. Padėtį dar labiau sunkino tai, kad tiesioginė kritika Rusijai darėsi nepageidautina. Kita vertus, pozicijos Rusijos atžvilgiu sušvelninimas bent jau teoriškai pašalino kliūtis artimesniam bendradarbiavimui su Šiaurės šalimis²⁶. Lietuva pradėjo siekti įtvirtinti savo, kaip modernios Europos valstybės ir patikimos partnerės, įvaizdį. Ketvirta, pagal Lenkijos analogiją Lietuva įžengė į naujos – pragmatiškos – užsienio politikos laikotarpį. Vis dėlto galutinis tokių pokyčių rezultatas buvo nepalankus dvišaliam Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimui:

1. NATO vaidmens išskirtinumas globaliam saugumui užtikrinti neteko ankstesnės vienijančios reikšmės.
2. Rusijos „grėsmė“, anksčiau netiesiogiai sinchronizavusi abiejų valstybių pozicijas ES ir NATO diskusijose, taip pat neteko savo vaidmens. Pakitus Rusijos ir NATO klausimų reikšmei, Lenkijos ir Lietuvos partnerystės bendrų tikslų „krepšelyje“ beveik neliko fundamentalios reikšmės turinčių klausimų.
3. Ieškodama partnerių, Lenkija žvilgsnį nukreipė į Pietus – didžiųjų Europos valstybių link, o Lietuva atsigręžė į mažesnes Šiaurės šalis.
4. Anksčiau Lenkijos ir Lietuvos pozicijas vienijusiai vertybinei užsienio politikai užleidus vietą pragmatiniams interesams, Lenkija ir Lietuva atsidūrė situacijoje, kurioje vėl aktualiais tapo neišspręsti dvišaliai nesutarimai dėl Lenkijos ekonominių interesų ir etninių mažumų teisių Lietuvoje.

²⁵ Polish Foreign Policy: Dancing with the big boys. In: *Economist*, 2010 Nov 25. Prieiga per internetą: <<http://www.economist.com/node/17578876>>.

²⁶ Lithuania looks towards Northern Europe. In: *Alfa*, 2010 Feb 24. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10317330/?Lithuania.looks.towards.Northern.Europe=2010-02-24_08-18>.

2. LIETUVOS IR LENKIJOS STRATEGINĖS PARTNERYSTĖS TRANSFORMACIJA 2004–2010 METAIS

2.1. IŠORINIAI VEIKSNIAI. LENKIJOS IR LIETUVOS UŽSIENIO IR SAUGUMO POLITIKA PO NARYSTĖS ES: SVARBIAUSI LŪŽIO MOMENTAI

LENKIJOS ĮTAKA IR GALIOS DIDĖJIMAS ES

Visos naujosios ES narės po 2004 metų turėjo patirti adaptacijos periodą, kai europeizacija buvo suvokiama kaip pasyvus procesas: ES politikos stebėjimas ir perkėlimas į nacionalinę politiką pagal nustatytas taisykles ir procedūras. Net ir iki šiol dalis ES naujųjų šalių daugelyje ES politikos sričių tėra pasyvūs sprendimų įgyvendintojai, neturintys aiškių pozicijų dėl specifinių ES sprendimų ar politikos krypčių arba nemokantys jų efektyviai perkelti į ES institucijų darbotvarkę. Kaip rodo tyrimai, vertinantys ES naujųjų narių politikos formavimo aktyvumą, iki šiol vyravo tendencijos, kad tik atskiroms, ypač nacionaline prasme jautrioms sritims, ES naujosios narės skirdavo didesnę dėmesį ir mėgindavo tapti aktyviomis šių klausimų iniciatorėmis ar priešininkėmis²⁷.

Lenkijos pozicija taip pat ilgą laiką apsiribojo pasyviu, kartais net gynybiniu požiūriu į europeizaciją jau po įstojimo į ES. Vis dėlto Lenkijos potencialios galimybės ir svoris daryti įtaką ES yra gerokai didesnis, nei bet kurios kitos naujosios ES narės.

Bendriausia prasme įtaka ES politikai, kaip pastebi žinomi ES šalių įtakos tyrinėtojai (pavyzdžiui, Andrew Moravcsikas ir jo liberalaus tarpvyriausybės teorija, 1998) priklauso nuo intensyvumo, kuriuo konkreti ES šalis narė išreiškia savo interesus. Gebėjimai pasiekti norimą rezultatą priklauso nuo kai kurių iš esmės nekintančių galios parametrų ir specifinių kintamųjų, kurie lemia ES valstybių narių galios ir įtakos poveikį ES sprendimams.

Nepriklausomi kintamieji	gyventojų skaičius ir ekonominis pajėgumas (BVP)
Priklausomi kintamieji	politinių preferencijų intensyvumas, aljansų formavimo gebėjimai, administraciniai / biurokratiniai gebėjimai, „įtikinamas advokatavimas“ (angl. „persuasive advocacy“), kitų valstybių narių atsakomumas (angl. „receptiveness of other Member States“), vidaus politikos stabilumas

Šaltinis: Copsey Nathaniel, Pomorska Karolina. „Poland’s power and influence in the European Union: The case of its eastern policy“ *Comparative European Politics* 8, September 2010, p. 304–326.

²⁷ Žr. The European Policy Initiative (EuPI) „Not Your Grandfather’s Eastern Bloc: The EU New Member States as Agenda Setters in the Enlarged European Union“, 2009, Bulgarija, Sofia. Prieiga per internetą: <http://osi.bg/downloads/File/ComparativePolicyReport_OSI-Sofia_EuPI_28April2009.pdf>.

Lenkijos nepriklausomieji galios parametrai yra artimi penkiems didžiųjų ES narių rodikliams. Pagal formaliausias galias ES institucijose Lenkija bemaž neatsilieka nuo didžiųjų ES valstybių – Vokietijos, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Italijos ir Ispanijos.

	Gyventojų skaičius (mln.)	BVP (trln, JAV dolerių)	Balsų skaičius Europos Taryboje	Narių skaičius Europos Parlamente
Vokietija	83,25	3,414	29	99
Jungtinė Karalystė	60,59	2,933	29	72
Prancūzija	60,76	2,656	29	72
Italija	59,7	2,174	29	72
Ispanija	45	1,524	27	50
Lenkija	38,6	0,444	27	50
Lietuva	3,3	0,035	7	12

Tačiau Lenkijos „nominalusis“ svoris ES palyginti ilgą laiką neturėjo adekvataus atspindžio ES iniciatyvų ir sprendimų priėmimo procesuose. Daugiausia tai lėmė „priklausomų kintamųjų“ (žr. lentelę) menkas, o kai kuriais atvejais net negatyvus poveikis galios ir įtakos realizavimo efektyvumui.

Kaip pastebi Lenkijos užsienio politikos ES tyrinėtojai Nathaniel Copsey ir Karolina Pomorska, Lenkijos politinių preferencijų vektoriai ilgą laiką nesutapo su didžiųjų ES valstybių pozicijomis. Ypač tai akivaizdu išorinių interesų sferoje: santykiai su JAV (akivaizdus ar net perdėtas JAV rėmimas karo su Iraku kontekste), Rusija (nuolatinės grėsmės akcentavimas, vertybinių priekaištų dominavimas retorikoje), ES rytinių kaimynių protegavimas ir raginimas ES jas kuo greičiau „europeizuoti“, suteikiant narystės ES perspektyvas, smarkiai konfliktavo su Prancūzijos ir Vokietijos (dažnai ir Italijos) interesais. Toks Lenkijos preferencijų „disonavimas“ neleido Lenkijai įsiliesti į didžiųjų ES valstybių klubo bendrą (su tam tikromis išimtimis, kurias dažniausiai rodo Jungtinė Karalystė) preferencijų „mainstreamą“. Šie skirtingi vektoriai – viena svarbiausių priežasčių, kuri pati savaime mažino įtakos potencialą, o kita vertus – neleido Lenkijai stiprinti kitų svarbių „kintamųjų“: biurokratinių / administracinių gebėjimų ES politikos formavimo srityje, galimybių užimti svarbius postus ES institucijose sunkino aljansų ES viduje iniciavimą bei mezgimą.

Negatyvią įtaką Lenkijos pozicijai ES darė brolių Kaczynskių tandemas, kuris ES senbuvius trikdė dėl savo konservatyvių pažiūrų ir, dažnais atvejais, netakto. Vėliau, 2007 metais, kai Lenkijos premjeru tapo Donaldas Tuskas, priešprieša tarp Lenkijos prezidento ir ministro pirmininko tapo rimta problema, trukdančia formuoti vieningą ir nuoseklią užsienio politiką. Neretai ES šie nesutarimai buvo vertinami su pašaipa, tačiau pačiai Lenkijai tai buvo rimtas smūgis, dar kuriam laikui pristabdęs nominalios galios transformavimą į efektyvios įtakos realizavimą.

Vis dėlto didėjančios Lenkijos įtakos ir svorio ignoruoti nebebuvo galima. Pirmiausi ir ryškiausi pokyčiai prasidėjo dėl formalių dalykų – derantis dėl Lisabonos sutarties, skaičiuojant Lenkijai

teksiančius balsus Europos Taryboje ir Europos Parlamente. Galima teigti, kad kaip tik tuo metu prasidėjo esminis lūžis, vėliau Lenkijai suteikęs stiprų pagrindą įtvirtinti savo įtaką ES. Lenkija – viena nedaugelio šalių, sugebėjusių į Lisabonos sutartį įtraukti specifinių išlygų.

Būtent 2007–2010 metais įvykę pokyčiai Lenkijos vidaus politikoje leido sustiprinti šalies poveikį ES sprendimams. Galima akcentuoti keletą „sėkmės“ požymių, kurie sukūrė pagrindą įtakos sklaidai, o kartu tapo didėjančio poveikio ES politikai rezultatyvumo įrodymais:

- Derybos dėl Lisabonos sutarties, specifinės išimtys joje Lenkijai, ratifikavimo simbolinis „užlaikymas“;
- Rytų partnerystės iniciatyvos „perėmimas“ ir galutinės formos paskelbimas oficialia ES politika;
- Aljansų su Švedija, Čekija mezigimas;
- Jerzy Buzeko išrinkimas Europos Parlamento pirmininku.

2007–2010 metais jau buvo galima išvelgti, kad Lenkija tampa nuoseklesnė, išvalgesnė ir labiau linkusi priimti ES vyraujančias „žaidimo taisykles“, siekiant ilgainiui įgauti daugiau įtakos. Dar didesnę postūmį Lenkijos statusui sustiprėti padarė pačios šalies užsienio politikos vektorių pakeitimas: santykiuose su Rusija, JAV, Rytų kaimynais. Šių vektorių pokyčius paspartino pasikeitusi JAV vadovybė, „perkrovimas“ su Rusija, pokyčiai dėl priešraketinės gynybos sistemos, taip pat ir Rusijos taktika Lenkijos atžvilgiu bei tragiškos aplinkybės – prezidento Lecho Kaczynskio ir daugelio jo įtakingų aplinkos veikėjų žūtis 2010 metais.

Santykius su Lietuva tai paveikė dvejopai. Pirma, pati Lietuva kiek vėlavo reaguoti į tarptautinės politikos pokyčius, ypač į padarinius, kuriuos galėjo turėti šie pokyčiai (ir padidėjusios vidinės ambicijos) Lenkijai. Savotiškas atsilikimas nuo Lenkijos prasidėjo jau Rytų Partnerystės programos inicijavimo laikotarpiu, o ypač padidėjo tuomet, kai Rusija nusprendė imtis istorinių klausimų (Katynės tragedijos) peržiūrėjimo. Tuo metu Lenkijai aljansų mezigimas perėjo į kitą lygį – su Švedija (kurį laiką ir su Čekija), o vėliau ir su Vokietija bei Prancūzija.

Lenkijos prezidento L. Kaczynskio žūtis ir prieš jo žūtį įvykęs nesusipratimas dėl pavardžių rašybos lietuviškuose pasuose simboliškai žymėjo peršokimą nuo „strateginės partnerystės“ prie „asimetrinės kaimynystės“, kurios santykių konstravimas persismelkė neadekvačiais problemų sureikšminimais ar tiesiog ilgą laiką brendusiais nusivylimais.

Antra, Lietuva tuo pat metu nepatyrė panašių pokyčių, kurie būtų leidę kompensuoti „Lenkijos netektį“ – naujų partnerių aljansui kurti ES viduje taip greitai rasti buvo neįmanoma, Rusija nesiūlė Lietuvai jokių rimtesnių „perkrovimo“ galimybių, o santykiai su JAV pateko į asmeninių emocijų nesusipratimų spąstus. Šia prasme Lenkijos nepasitenkinimas Lietuvai buvo gerokai skaudesnis ir labiau sureikšmintas, nei į tai žiūrėjo patys Lenkijos atstovai. Kaip galima apibendrinti dabar, Lenkijos viešojoje erdvėje santykių su Lietuva pablogėjimas yra pastebimas, tačiau tai nėra dominuojanti tema. Vis dėlto Lietuvos mėginimai aiškintis priežastis, kodėl buvę strateginiai partneriai reiškia nepasitenkinimą, dažnai gana primityviai tik atkartoja tuos pačius (neretai perdėtus, iškraipytus, paviršutiniškus) argumentus, sklindančius iš Lenkijos užsienio reikalų ministro ir jam pritariančių politikų ar Lietuvos lenkų atstovų lūpų.

LENKIJOS IR JAV SANTYKIŲ DINAMIKA

Vienas svarbesnių Lenkijos užsienio politikos vektorių, kuris pakito dėl išorinių aplinkybių – santykiai su JAV, tapus prezidentu B. Obamai. Iki 2009–2010 metų sandūros Lenkija gana atvirai stiprino savo, kaip potencialaus JAV strateginio partnerio Vidurio ir Rytų Europoje, vaidmenį. Buvo siekiama palaikyti „specialius ryšius“ su JAV, kurie prilygtų britų ir amerikiečių santykiams, o kai kuriais atvejais net galėtų juos nukonkuruoti. Vis dėlto didele dalimi ši „specialių santykių“ konstravimo politika buvo skatinama George W. Busho administracijos dėmesio Rytų Europai (ypač Ukrainai, Gruzijai) ir savotiško naujojo Rusijos „apsupimo“ strategijos. Priešraketinės gynybos sistemos plėtra ir Lenkijos vieta G. W. Busho administracijos projektuojamoje sistemoje stiprino išpūdį, kad Lenkija gali projektuoti savo saugumą remdamasi dvišalės partnerystės su JAV stiprinimu. 2008-ųjų rugpjūčio 20 dieną Lenkijos užsienio reikalų ministras Radoslawas Sikorskis ir JAV Valstybės departamento vadovė Condoleezza Rice pasirašė susitarimą dėl antiraketinės sistemos perėmėjų dislokavimo Lenkijos teritorijoje²⁸ ir deklaraciją dėl strateginio bendradarbiavimo tarp Lenkijos ir JAV²⁹.

Rusijos ir Gruzijos karas buvo didelis šokas, kuris dar kartą atskleidė ES problemas formuoti nuoseklesnę poziciją. Pačiai Lenkijai tai buvo ir perspėjimas (atėjęs kiek vėliau, nurimus situacijai), kad pernelyg beatodairiškas Michailo Saakashvilio rėmimas gali pakenkti jos prestižui.

B. Obamos kadencijos pradžia ir santykių su Rusija „perkrovimas“ sutapo su Lenkijos premjero D. Tusko noru švelninti santykius su Rusija. Dar 2007 metų pabaigoje po parlamento rinkimų D. Tuskas žadėjo švelninti santykius su Rusija. 2009-ųjų pabaigoje vienas aktualesnių klausimų buvo ilgalaikės dujų tiekimo sutarties suderinimas su Rusija. Tik 2010 metų vasarį buvo patvirtinti susitarimai dėl dujų tiekimo iki 2037 metų.

2010 metais stiprėjantis JAV ir NATO noras „perkrauti“ santykius su Rusija sutapo su ryškiai išsiskiriančia linija tarp D. Tusko ir L. Kaczynskio – Lenkijos premjeras tai vertino kaip tinkamą progą atitrūkti nuo Kaczynskių vykdytos kategoriškos, „probušiškos“ užsienio politikos. Susitarimai su JAV dėl priešraketinės sistemos įrenginių dislokavimo Lenkijai jau buvo pasirašyti, tačiau pasklido gandų, kad B. Obama gali viską nubraukti. Tai kėlė tam tikrą įtampą, tačiau amerikiečių tvirtinimai, kad karine prasme „Lenkija nenukentės“, leido palyginti sklandžiai pereiti nuo „kietos partnerystės“ etapo prie „subalansuotesnės partnerystės“, kurioje Lenkija nebūtinai siekia būti pirma tarp JAV sąjungininkų Europoje.

Atitinkamai tokios kietos saugumo garantijos (dislokuotos „Patriot“ raketos baterija 2010 metų gegužę, pagal susitarimą Lenkijoje turėtų rotuotis šeši MIM-104 „Patriot“ klasės paleidimo įrenginiai,

²⁸ Prieiga per internetą:

<<http://www.ms.gov.pl/Agreement,regarding,the,placement,in,Poland,of,antiballistic,defensive,missile,interceptors,20825.html>>.

²⁹ Prieiga per internetą:

<<http://www.ms.gov.pl/Agreement,regarding,the,placement,in,Poland,of,antiballistic,defensive,missile,interceptors,20825.html>>.

pirmasis jų – be kovinės įrangos, nuo 2012 metų „Patriot“ raketos turėtų būti dislokuotos nuolat) leido Lenkijai gana ramiai ir užtikrintai susitelkti ties kitomis užsienio politikos kryptimis, ypač Vokietija, Prancūzija, Rusija.

Šiuo metu galima apibendrinti Lenkijos ir JAV santykius kaip gana stabilius, kuriuose Lenkija nebijo dėl savo vaidmens praradimo ir tai suteikia pasitikėjimo renkantis Lenkijos interesams naudingiausias sprendimus ir pozicijas, net ir bendraujant su JAV.

LENKIJOS IR RUSIJOS SANTYKIŲ „PERKROVIMAS“

Remiantis Rusijoje leidžiamu „Newsweek“, santykių „perkrovimas“ su Lenkija buvo suplanuotas dar iki Katynės įvykių minėjimo ir Lenkijos prezidento L. Kaczyńskiego žūties. Pasak rusiškojo „Newsweek“ šaltinių, Kremliaus požiūriu į Lenkiją pokyčiui didelę įtaką turėjo Rusijos ambasadoriaus Lenkijoje savotiška „ilgoji telegrama“, kurioje buvo aiškinama, kad prasti santykiai su Lenkija gali trukdyti Rusijai megzti strateginę partnerystę su ES, todėl būtina keisti jų toną. Joje teigta, kad Lenkija žlugdo Rusijos ir ES bendradarbiavimą, blokuodama bet kokias rimtesnes iniciatyvas. Telegramos autoriaus tikinimu, viską galima pakeisti, jei Maskva ryžtųsi pripažinti Katynės tragediją – tai gerokai sušvelnintų lenkų nuostatas Rusijos atžvilgiu ir palengvintų Rusijos bendravimą su ES. Rusijos vyriausybės administracijos vadovo pavaduotojas Jurijus Ušakovas šią telegramą perdavė tiesiogiai Vladimirui Putinui. Beje, kaip tik tuo metu švelninti santykius su lenkais V. Putino neva prašė ir kompanijos „Norilskij Nikel“ lenkų kilmės generalinis direktorius Vladimir Strzalkowski. Nežinia, kieno žodžiai padarė didesnę įtaką V. Putinui, tačiau, anot „Newsweek“, šis asmeniškai liepęs Užsienio reikalų ministerijai išspręsti Katynės klausimą.

Net jei šios žurnalistinės istorijos nebūtų vertinamos rimtai, tenka sutikti, kad 2010 metų pradžioje Rusija gana radikaliai pakeitė nuostatas Lenkijos atžvilgiu. Suvokta, kad Lenkija tampa vis svarbesne ES veikėja, ir ilgainiui nesiliaujantys konfliktai su ja gali trukdyti efektyviai bendradarbiauti su ES. Tuo metu svarbiausias klausimas buvo atnaujinta sutartis tarp ES ir Rusijos dėl strateginio bendradarbiavimo.

2010 metų balandžio pradžioje įvykusi Smolensko aviakatastrofa labai paspartino Lenkijos ir Rusijos santykių atšilimą. Emocinis sukrėtimas ir Rusijos viešai rodomos pastangos padėti kuo greičiau iširti katastrofos priežastis turėjo suartinti abiejų šalių politinius lyderius. Netrukus prasidėjo ir konkretūs sprendimai: Lenkijos pagalba Rusijai gaisinant gaisrus, iniciatyva ES institucijoms, kad supaprastinta gyventojų judėjimo tvarka galėtų naudotis visi RF Kaliningrado srities gyventojai.

Santykių su Rusija „perkrovimą“ Lenkijos viešojoje erdvėje sveikino daugelis nuomonės lyderių, verslininkų. Dvišalė prekyba sparčiai išaugo: vien per 2010 metų pirmąjį pusmetį Lenkijos eksportas į Rusiją padidėjo 28 proc. (skaičiuojant eurais), palyginti su tuo pačiu laikotarpiu 2009-aisiais. Kaip minėta, būtent 2010 metų vasarį buvo patvirtinta ir ilgalaikė dujų tiekimo sutartis su Lenkija.

Visi šie įvykiai liudija, kad santykių tarp Lenkijos ir Rusijos „perkrovimas“ buvo laukiamas pačioje Lenkijoje (visų pirma D. Tusko vyriausybės), o prasidėjo dėl pakitusio Rusijos požiūrio į Lenkijos svorį ES.

Šis pokytis turėjo ir turi esminę reikšmę Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo užsienio politikoje idėjai. Ilgą laiką Rusija tiek Lietuvai, tiek Lenkijai buvo akivaizdus priešininkas ir grėsmė – tai leido abiem šalims konstruoti labai panašią tapatybę ir ieškoti būdų, kaip atsispirti potencialiai grėsmei. Rytų politika, parama JAV ketinimams įtraukti į NATO Ukrainą ir Gruziją buvo panašiai vertinamos priemonės, geriausiai leisiančios stabdyti galimą Rusijos ekspansiją. Pasikeitus Lenkijos užsienio politikos Rusijos atžvilgiu vektoriui, iš esmės pakeitus „Rusijos sugrėsminimo“ retoriką į „bendradarbiavimo“ deklaracijas, nebeliko vienijančios Lietuvos ir Lenkijos užsienio politikos linijos.

Ją pakeitė konkuruojančios užsienio politikoje iniciatyvos: vizų režimo palengvinimo RF Kaliningrado sričiai modeliai, politikos Baltarusijos atžvilgiu konstravimas, bendradarbiavimo su partneriais ES Rytų partnerystės programoje akcentai.

Sumažėjęs Rusijos „sugrėsminimas“ Lenkijos viešajame diskurse leido šiek tiek supaprastinti Lenkijos požiūrį ir į energetinį saugumą. Šioje srityje ilgą laiką buvęs Lietuvos ir Lenkijos „bendras priešininkas“ imtas vertinti ne taip kategoriškai. Netgi imta rimtai svarstyti, kad Lenkijos „PKN Orlen“ investicijos į „Mažeikių naftą“ buvo klaida, todėl verta nagrinėti šios gamyklos pardavimo variantus (greičiausiai Rusijos kompanijai, nes tik ji galėtų būti suinteresuota pirkti naftos perdirbimo gamyklą, kurios pelningumas labai priklauso nuo naftos tiekimo iš Rusijos).

Vis dėlto Lenkijos interesai mažinti priklausomybę nuo Rusijos energetinių išteklių nekinta, todėl praktiniu lygiu ilgalaikės strategijos ir politinis pasiryžimas kuo labiau integruotis į ES rinkas ir diversifikuoti energijos tiekimo būdus išlieka. Ši perspektyva neturėtų kliudyti toliau su Lietuva vykdyti numatytus energetinės infrastruktūros projektus.

Lenkijos ir Rusijos santykių „perkrovimas“ paliko Lietuvą „nuošalyje“, kai šalies kaimynės užsienio politikoje įvyko reikšmingi partnerių „perstumdymai“. Rusijos nusiteikimas imtis iniciatyvos „perkraudant santykius“ su Lenkija gali būti vertinamas tiek kaip savotiškas dvišalių santykių su ES valstybėmis tradicijos tęsimas (renkantis dvišalius santykius vietoj derybų su ES institucijomis), tiek kaip efektyvus „skaldymo“ politikos pavyzdys, kai skirtingai traktuojami istorinių įvykių vertinimai, priklausomai nuo to, su kuo pragmatiškiau turėti šiltesnius santykius.

TIKĖTINA IŠORINIŲ VEIKSNIŲ GRĖSMĖ LENKIJOS UŽSIENIO IR SAUGUMO POLITIKAI

Lenkijos kaip Vidurio ir Rytų Europos lyderės pozicijų silpnėjimas. Nors Lenkijai 2007–2010 metais pavyko subalansuoti dvišalius santykius su didžiosiomis ES valstybėmis ir Rusija, kartu buvo galima pastebėti tam tikrą jos santykių atšalimą su kaimyninėmis ES valstybėmis, tradicinėmis Lenkijos sąjungininkėmis – Lietuva ir Vyšegrado šalimis (Vengrija, Slovakija ir Čekija).

Šiuo laikotarpiu atšalusius Lenkijos santykius su valstybėmis kaimynėmis galima aiškinti keleriopai: kintantis Lenkijos vaidmuo regione verčia Lenkiją atsisakyti senojo Vidurio ir Rytų Europos lyderės įvaizdžio. Lenkija pamažu perima didžiąją valstybei būdingą elgesį, kuriai santykiai su mažesnėmis kaimynėmis tampa antraeiliai. Pavyzdžiui, Vyšegrado grupei priklausančios Vengrija, Čekija ir Slovakija pastebi, kad Lenkijos dėmesys įvairių regioninių (ypač energetinių) projektų plėtrai Vidurio Europoje yra gerokai susilpnėjęs³⁰. Lenkija vis labiau ima save tapatinti ne su kitomis Vidurio ir Rytų Europos regiono valstybėmis, o su didžiosiomis ES valstybėmis, tokiomis kaip Prancūzija ar Vokietija. Ekspertų teigimu, naujojoje Lenkijos užsienio politikoje pamažu atsisakoma Europos valstybių idealistinio skirstymo pagal jų orientaciją į Rytus ar Vakarus bei vis labiau perimama pragmatinė retorika, t. y. valstybių skirstymas į ekonomiškai stabilią Šiaurę bei neatsakingai finansines lėšas švaistančius Pietus³¹.

Kita vertus, Lenkijos santykių atšalimą su kaimyninėmis Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis galima aiškinti ir šių valstybių nesugebėjimu „pasivyti“ Lenkijos. Lenkija yra vienintelė ES valstybė, kurios BVP augimas per pasaulinę ekonomikos krizę išliko teigiamas, o gynybai skirtos išlaidos labiausiai atitiko NATO rekomenduojamus 2 proc. nuo BVP³². Minėtų Lenkijos kaimyninių valstybių atotrūkis ir Lenkijos, kaip vienos besiformuojančios didžiosios ES valstybės, mentalitetas gali susilpninti tradicinius regioninius ryšius su kaimyninėmis Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis.

Lenkijos ir jos mažesniųjų kaimynių bendradarbiavimo tąsai itin svarbu išlaikyti „bendrą vardiklį“. Lietuvos atveju tai būtų „diplomatinio“ tandemo su Lenkija išlaikymas, tokiais Rytų politikos klausimais kaip: 1) įsitraukimas į „išaldytų“ konfliktų posovietinėje erdvėje sureguliuimą; 2) paramos išlaikymas ES kaimyninių Rytų Europos valstybių (Armėnijos, Azerbaidžano, Baltarusijos, Gruzijos, Moldovos ir Ukrainos) integracijai į euroatlantinę erdvę; 3) energetinės nepriklausomybės nuo Rusijos stiprinimas; 4) demokratizacijos procesų Rytų Europoje skatinimas³³. Kita vertus, Lietuvos ir Lenkijos „diplomatinio tandemo“ Rytų erdvėje išlaikymas priklausys ir nuo pačios Lenkijos požiūrio į Lietuvos vietą Rytų politikoje.

Formaliai Lenkijos užsienio politikoje lenkų tautinės mažumos klausimas siejamas su demokratijos sklaida, todėl kol nebus išspręstos Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių problemos, Lenkija pozicinuos save kaip savitą Lietuvos „mokytoją“, perduodantį demokratinį procesų plėtros patirtį. Akivaizdu, kad Lietuvos ir Lenkijos „diplomatinio tandemo“ išlaikymas tokiomis nelygiavertės partnerystės sąlygomis yra neįmanomas.

Jei trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu Lenkijos „iškilimas“ į didžiųjų ES valstybių gretas toliau išliks susietas su dvišalių santykių silpnėjimu mažesniųjų kaimynių atžvilgiu, Lenkija ilgainiui rizikuoja

³⁰ Prieiga per internetą: <<http://centreforeuropeanreform.blogspot.com/2010/11/new-poland-and-its-neighbours.html>>.

³¹ *Ibid.*

³² 2009 metų duomenimis, Lenkijos gynybos išlaidos siekė 1,7 proc. nuo BVP, Lietuvos – 1,1 proc., Čekijos – 1,6 proc., Slovakijos – 1,5 proc., Vengrijos – 1,1 proc. Prieiga per internetą: <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2010_06/20100610_PR_CP_2010_078.pdf>.

³³ Prieiga per internetą: <http://www.atlanticcommunity.org/app/webroot/files/articlepdf/The_Polish_Lithuanian_Tandem20080915.pdf>.

atsidurti savitoje „pilkajoje zonoje“ (tai yra Europos didžiosios valstybės, nepaisant Lenkijos ambicijų, nevertins jos kaip lygiavertės partnerės, o dėl susilpnėjusių regioninių ryšių su mažesnėmis Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis Lenkija nebebus traktuojama kaip natūrali regiono lyderė).

Didėjančios Lenkijos ambicijos gali paskatinti mažesniųjų jos kaimynių integraciją į kitus aljansus (pavyzdžiui, Baltijos valstybių integraciją su Šiaurės šalimis), kurie galėtų atsverti stiprėjančius Lenkijos saitus su didžiosiomis ES valstybėmis. Kaip teigia Rusijos ekspertai, šiuo metu galima stebėti stiprią Lenkijos užsienio politikos „europeizaciją“, dėl kurios kuri laiką gali būti juntamas laikinas Lenkijos santykių su rytinėmis kaimynėmis susilpnėjimas³⁴. Lenkijos įgyvendinama pragmatinė užsienio politika rodo savitą jos taktiką, siekiant sustiprinti įtaką ES užsienio politikoje ir, sulaukus patogios akimirkos, vėl „atsigręžti“ į rytines kaimynes. Rusija beveik neabejoja, kad Lenkijos „grįžimas“ į Rytus yra neišvengiamas: tiek valdančiąją Pilietinės platformos, tiek opozicinę „Teisės ir teisingumo“ partiją vienija bendra Giedroyc – Mieroszewskio doktrinos ideologija (apie pačią doktriną skaitykite kitoje apžvalgos dalyje „Lenkijos vidaus politikos veiksnių įtaka dvišalių Lietuvos ir Lenkijos santykių darbotvarkei“), o Lenkijos integracija į Vakarų yra ne kas kita, kaip savita „dvieismė“ strategija, numatanti, kad Lenkijos santykių atšilimo su Rusija iniciatyvos turi būti plėtojamos lygiagrečiai su ES ir NATO stiprinimu³⁵.

Maskvai itin svarbu, kad Lenkija netaptų kliūtimi Rusijos santykiams su Vakarais. Šiuo atžvilgiu Rusija nuolat priversta rinktis vieną iš dviejų dvišalių santykių su Lenkija konstravimo būdų:

1. Maksimaliai įgyvendinti nuolatinės Lenkijos izoliacijos politiką Rusijos ir kitų Europos valstybių dvišaliuose santykiuose bei Rusijos ir JAV dvišaliuose santykiuose. Kita vertus, Lenkija, būdama ES ir NATO nare, vis tiek išlaiko galimybę trukdyti Rusijai įgyvendinti interesus;
2. Neutralizuoti Lenkijos priešiskumą Rusijos atžvilgiu per Rusijos ir Lenkijos dvišalių santykių stiprinimą. Vis dėlto reikėtų pastebėti, kad pastarasis santykių normalizavimo būdas, kuriuo šiuo metu grindžiami Lenkijos ir Rusijos dvišaliai santykiai, itin priklauso nuo politinių pokyčių Lenkijoje ir JAV (pokyčių D. Tusko ir B. Obamos vyriausybėse).

Atsižvelgiant į tai, kad 2011 metų liepą–gruodį Lenkija pirmininkaus ES, tikėtina, jog Rusija, iki 2011-ųjų rudenį vykstančių Lenkijos parlamento rinkimų arba vėliausiai 2012 metų pradžios, suskubs institucionalizuoti dvišalius santykius su Lenkija. Rusija per įvairius reguliarių kontaktų formatus, partnerystės bei visuomeninių ryšių plėtrą ir pan. gali bandyti „pririšti“ Lenkiją prie dabartinių dvišalių santykių darbotvarkės arba bent jau sušvelninti neigiamas tikėtino Lenkijos ir Rusijos dvišalių santykių „atšalimo“ pasekmes artimiausioje ateityje³⁶.

³⁴ Неменский Олег. Опасное примирение: восточная политика польши после победы бронислава коморовского. in: *Russian Journal*, 2010 07 09. Prieiga per internetą: <<http://russ.ru/mirovaya-povestka/opasnoe-primirenie>>.

³⁵ Reikėtų pridurti, kad minėta Lenkijos „dvieismė strategija“ neatsiejama nuo vadinamosios R. Sikorskio doktrinos, suformuluotos dar 2008 metų pabaigoje, reaguojant į Rusijos karinę agresiją Gruzijos atžvilgiu. Joje skelbiama, kad bet kokie tolesni Rusijos bandymai karine jėga ar ardomąja veikla peržiūrėti Europos valstybių ir jų kaimynių sienas turi susilaukti adekvataus visos euroatlantinės bendruomenės atsako. Žr. Wikileaks reveals the 'Sikorski doctrine'. In: *thenews.pl*, 2010 12 08. Prieiga per internetą: <http://www.thenews.pl/international/artykul145030_wikileaks-reveals-the-sikorski-doctrine.html>.

³⁶ Неменский Олег. Еще одна перезагрузка. In: *Russian Journal*, 2010 12 09. Prieiga per internetą: <<http://russ.ru/pole/Esche-odna-perezagruzka>>.

„Dviejų greičių“ Europos plėtra. Lenkijos kaip regioninės galios iškilimas pirmiausia siejamas su ES branduolio valstybėmis (Vokietija ir Prancūzija). Kita vertus, Vokietija ir Prancūzija lyderystę ES linkusios grįsti fiskalinės politikos priemonėmis, padedančiomis konsoliduoti euro zoną. Lenkija, stiprindama savo kaip didžiosios ES valstybės vaidmenį, tačiau nepriklausydama euro zonai, ilgainiui rizikuoja nepritapti prie didžiųjų ES valstybių³⁷.

Pabrėžtina, kad Lenkija, balansuodama tarp didžiųjų Europos valstybių (Vokietijos, Prancūzijos ir Rusijos), linkusi atmeti bet kokių formalių aljansų sudarymą su kitomis didžiosiomis ES valstybėmis, jeigu jie siekia sukurti atsvarą Vokietijos, Prancūzijos ir Rusijos susitarimams. Pavyzdžiui, dar 2010 metų lapkričio pradžioje Lenkija atmetė Italijos siūlymą sudaryti priešakinę, konsultacinę G6 grupę³⁸, į kurią įeitų Jungtinė Karalystė, Vokietija, Ispanija, Italija, Lenkija ir Prancūzija. Tokios grupės sukūrimu buvo siekiama nutraukti Vokietijos ir Prancūzijos sprendimų priėmimo tarpusavyje (nesikonsultuojant su kitais ES nariais) praktiką³⁹.

2011 metų sausio 19–20 dienomis Londone (Jungtinė Karalystė) įvyko pirmasis Šiaurės Europos (Šiaurės šalių, Baltijos valstybių ir Jungtinės Karalystės) valstybių vyriausybės vadovų susitikimas. Jungtinės Karalystės premjero Davido Camerono iniciatyva surengtame Šiaurės Europos valstybių viršūnių susitikime diskutuota ekonomikos atsigavimo Europoje klausimais. Nors Šiaurės Europos valstybių viršūnių susitikimas turėjo skatinti neformalius naujų technologijų, energetikos ir socialinės politikos idėjų mainus, pačiai Jungtinei Karalystei susitikimas turėjo kitą prasmę.

Jungtinei Karalystei šis viršūnių susitikimas pirmiausia buvo formatas, stiprinantis santykius su Šiaurės Europos valstybėmis, skeptiškai vertinančiomis Vokietijos ir Prancūzijos dominavimą ES. Vokietija ir Prancūzija, pastaruoju metu aktyviai propaguojančios euro zonos fiskalines reformas, pamažu perima visų euro zonai priklausančių ES valstybių politinio ir ekonominio koordinavimo svertus, o Jungtinė Karalystė lieka nuošalėje. Šiaurės šalims ir Baltijos valstybėms bendradarbiavimo saitų su Jungtine Karalyste stiprinimas pirmiausia reiškia regioninio saugumo plėtrą ir savitos atsvaros Rusijos politinei ir ekonominei įtakai sukūrimą⁴⁰.

Kita vertus, Šiaurės Europos valstybių bendradarbiavimo apimčiai ir gyliui didelę įtaką darys JAV nuomonė, todėl tikėtina, kad minėtas Šiaurės Europos valstybių bendradarbiavimas, siekiant atsverti kontinentinės Europos „branduolio“ valstybių (Vokietijos ir Prancūzijos) įtaką, bus riboto pobūdžio. Minėtam Šiaurės Europos valstybių bendradarbiavimui JAV nepritars, jei bendradarbiavimas sukurs alternatyvias organizacijas, kurios konkuruotų su jau esančiomis vakarietiškoms struktūromis. Tai ypač aktualu gynybos srityje. Pavyzdžiui, Šiaurės šalys dar 2009 metais pradėjo svarstyti regioninio

³⁷ Prieiga per internetą: <<http://centreforeuropeanreform.blogspot.com/2010/11/new-poland-and-its-neighbours.html>>.

³⁸ Šiuo metu G6 grupė egzistuoja tik kaip neformalus Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Ispanijos, Italijos, Lenkijos ir Prancūzijos vidaus reikalų ministrų bendradarbiavimo formatas. G5 grupė buvo įsteigta dar 2003 metais, siekiant skatinti didžiausių ES valstybių tarpvyriausybinių bendradarbiavimą tuomečio ES Trečiojo ramsčio rėmuose (imigracijos, kovos su terorizmu, teisės ir teisėtvarkos srityse). 2006 metais prie G5 prisijungus Lenkijai, grupė buvo pervadinta į G6 – *aut. past.*

³⁹ Prieiga per internetą: <<http://euobserver.com/9/31222>>.

⁴⁰ Rytų Europos studijų centras, *Rytų kaimynystės atspindžiai*. 2011 m. Nr. 1 (23). Prieiga per internetą: <http://www.eesc.lt/public_files/file_1295769789.pdf>.

karinio aljanso (vadinamojo mini-NATO) sukūrimą. Baltijos valstybių išitraukimas į regioninio karinio aljanso kūrimą galėtų paskatinti visų aukščiau minėtų Šiaurės Europos valstybių gynybos sektorių tarpusavio integraciją. 2009 metais birželio 8–9 dienomis Reikjavike (Islandija) per Šiaurės šalių užsienio reikalų ministrų susitikimą Šiaurės šalys paskelbė apie gilesnio tarpusavio bendradarbiavimo planus. Impulsą Šiaurės šalių karinio bendradarbiavimo plėtrai suteikė buvusio Norvegijos užsienio reikalų ministro Thorvaldo Stoltenbergo ataskaita (paskelbta 2009-ųjų vasario 9 dieną) dėl Šiaurės šalių bendradarbiavimo užsienio politikos ir saugumo srityse. Ataskaitoje apžvelgiamas globalaus ir regioninio saugumo poreikis. Šios ataskaitos pagrindu Danija, Islandija, Norvegija (priklausančios NATO) ir Švedija su Suomija (neutralios) paskelbė ketinančios kurti karinį bloką, o 2009 metais lapkričio 5 dieną Helsinkyje (Suomija) vykusiame Šiaurės ir Baltijos gynybos ministrų susitikime buvo pasirašytas naujas Šiaurės valstybių gynybinio bendradarbiavimo susitarimas (NORDEFECO), sujungęs visus iki šiol egzistavusius Šiaurės šalių karinio bendradarbiavimo projektus⁴¹. Minėtame susitarime akcentuojama Šiaurės šalių bendradarbiavimo gynybos strategijos plėtra žmoniškųjų išteklių, bendrų karinių pratybų srityse bei bendradarbiavimo NATO, ES ir JT taikos operacijose svarba, tačiau JAV diplomatai išreiškė susirūpinimą dėl Šiaurės šalių bendradarbiavimo gynybos srityje galimo neigiamo poveikio Šiaurės šalių aktyvumui NATO⁴².

Reikėtų akcentuoti, kad Lenkijai stengiantis išlaikyti balansą tarp Vokietijos, Prancūzijos ir Rusijos, dalyvavimo galimybės aljansuose, siekiančiuose atsverti Maskvos, Paryžiaus ir Berlyno bendradarbiavimą, tampa labai ribotos, o Lenkijos priklausomybė nuo *ad hoc* Vokietijos, Prancūzijos ir Rusijos dvišalių / trišalių susitarimų ilgainiui tik stiprės. Tai neišvengiamai didins įtampą ne tik tarp Lenkijos bei Vidurio ir Rytų Europos šalių, tačiau ir tarp Lenkijos bei jau minėtų didžiųjų Europos valstybių. Tai liudija ir 2011 metų vasario pradžios Vokietijos ir Prancūzijos susitarimas dėl vadinamojo konkurencijos pakto projekto, kuriame numatyta euro zonos valstybių fiskalinė ir ekonominė harmonizacija. Minėtą paktą stipriai sukritikavo Lenkijos ministras pirmininkas D. Tuskas, pareiškęs, kad jis skatina ES susiskaldymą ir „dviejų greičių“ Europos vystymąsi⁴³.

Nepaisant naujosios Lenkijos užsienio politikos pragmatizmo ir siekiamo ES didžiosios valstybės vaidmens, Lenkijos įtaka kitoms didžiosioms Europos valstybėms kol kas yra labai ribota. Pavyzdžiui, Lenkijai iki šiol nepavyksta įtikinti Rusijos ir Vokietijos pakeisti tiesiamo „Nord Stream“ dujotiekio maršruto, nepaisant, kad dabartinis jo maršrutas ateityje faktiškai užblokuos tolesnę laivybos plėtrą strategiškai svarbiame Lenkijos Ščecino-Švinouscio uostų komplekse. Be to, nepaisant aktyvių Lenkijos pastangų dalyvauti debatuose dėl Europos saugumo sistemos architektūros ateities, Lenkija taip ir nebuvo pakviesta į 2010 metų spalį Dovilyje (Prancūzija) vykusį trišalį Prancūzijos, Vokietijos ir Rusijos vadovų susitikimą, kuriame aptarti Europos saugumo klausimai⁴⁴. Galima teigti, kad Lenkija, „nusigręždama“ nuo Vidurio ir Rytų Europos valstybių, siekiant sustiprinti santykius su didžiosiomis Europos valstybėmis, ne tik rizikuoja būti nepriimta į didžiųjų ES valstybių „klubą“, tačiau kartu ir prarasti savo, kaip lyderės, pozicijas Vidurio ir Rytų Europoje.

⁴¹ Stoltenberg Thorvald. Nordic Cooperation on Foreign and Security Policy: Proposals Submitted to the Extraordinary Meeting of Nordic Foreign Ministers in Oslo on 9 February 2009. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.is/media/Frettatilkynning/Nordic_report.pdf>.

⁴² US upset by Nordic defence cooperation. In: *The Swedish Wire*, 20 December 2010. Prieiga per internetą: <<http://www.swedishwire.com/politics/7759-us-dislike-nordic-defence-cooperation->>>.

⁴³ Leaders warn pact could create two speed Europe. In: *EUBusiness*, 2011 February 20. Prieiga per internetą: <<http://www.eubusiness.com/news-eu/france-germany-debt.80l>>.

⁴⁴ Krasuski Martin. A call for pragmatism of the Polish foreign policy. In: *Nouvelle-Europe*, 2011 02 18. Prieiga per internetą: <http://www.nouvelle-europe.eu/geographie/europe-centrale/a-call-for-pragmatism-of-the-polish-foreign-policy_2.html>.

2.2. LENKIJOS VIDAUS POLITIKOS VEIKSNIŲ ĮTAKA DVIŠALIŲ LIETUVOS IR LENKIJOS SANTYKIŲ DARBOTVARKEI

Lenkijos vidaus politikos ekspertų pastebėjimu, dabartinis šalies prezidentas Bronislawas Komorowski nepuoselėja didelių ambicijų rimtai paveikti dabartinės D. Tusko vyriausybės užsienio politikos dėl kelių priežasčių: 1) Lenkijos politinėje sistemoje pagrindinė užsienio politikos formuotoja yra šalies vyriausybė; 2) Lenkijos vyriausybės vadovo D. Tusko ir užsienio reikalų ministro R. Sikorskio nuomonės esminiais Lenkijos užsienio politikos klausimais sutampa; 3) B. Komorowski Pilietinės platformos partijoje neturi stipraus užnugario (savo aplinkos komandos), kuris leistų pasipriešinti charizmatiškam D. Tusko ir R. Sikorskio tandemui⁴⁵.

B. Komorowskio užimamą neutralią padėtį Pilietinės platformos partijoje liudija ir jo paties pozicija, 2010 metais balandį–liepą į aukščiausiuosius šalies postus skiriant ne politikus, o specialistus ir technokratus, kurie anksčiau nebuvo įsipainioję į politines kovas⁴⁶. Tokį B. Komorowskio pasirinkimą galima aiškinti siekiu išlaikyti Pilietinės platformos partijos vienybę, nedidinant įtampos tarp jos viduje dėl įtakos konkuruojančių Lenkijos ministro pirmininko D. Tusko ir Seimo pirmininko Grzegorz Schetynos rėmėjų grupių. Galima teigti, kad Lenkijos prezidento B. Komorowskio vaidmuo šalies užsienio politikoje apsiriboja tik palankios terpės, skirtos palengvinti Lenkijos vyriausybės formuojamos užsienio politikos įgyvendinimą, sukūrimu. Atsižvelgiant į minėtas aplinkybes, Lenkijos užsienio reikalų ministras R. Sikorskis faktiškai turi neribotą laisvę formuojant šalies užsienio politiką, o pati užsienio politika tampa itin personifikuota ir glaudžiai susijusi su R. Sikorskio asmenybe, jo asmeninėmis pažiūromis.

Lenkijos užsienio reikalų ministro R. Sikorskio asmenybės veiksnys tiek Lenkijos, tiek Lietuvos žiniasklaidoje pateikiamas kaip vienas svarbiausių veiksnių, darančių įtaką Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių „atšalimui“. Siekiant suprasti 2007–2010 metų Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių dinamiką, būtina smulkiau aptarti R. Sikorskio asmenines pažiūras. Lenkijos viešojoje erdvėje R. Sikorskis dažniausiai vertinamas kaip vadinamosios Piastų politinės koncepcijos, akcentuojančios Lenkijos modernizaciją ir integraciją į Vakarų, šalininkas⁴⁷.

Piastų politinėje koncepcijoje pabrėžiama šalies užsienio politikos kryptingumo ir pragmatinio „vakarietiško“ nauda kitų užsienio politikos kryptų (pavyzdžiui, Rytų politikos) atžvilgiu, stipri Lenkijos integracija su Vakarų Europos šalimis, Lenkijos ryšių su kitomis Vidurio Europos

⁴⁵ Parusinski Jakub. The End of an Era: Poland turns back to the EU. In: *ICPS, European Focus*, 2010, nr. 9. Prieiga per internetą: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/28/EF_9_2010_ENG.pdf>.

⁴⁶ 2010 metais balandžio 13 dieną Lenkijos Nacionalinio saugumo biuro vadovu paskirtas vienas geriausių šalies karinių ekspertų Stanislawas Koziejus, kuris prisidėjo prie Ukrainos integracijos į NATO proceso plėtos. 2007 metais liepos 7 dieną Prezidento kanceliarijos vadovu paskirtas Lenkijos ir Amerikos laisvės fondo (angl. „Polish-American Freedom Foundation“) direktorius Jacekas Michalowskis. Vieninteliu tikru B. Komorowskio aplinkos žmogumi ir lojaliu rėmėju Lenkijos prezidento aplinkoje galima įvardyti Jaromirą Sokolowskį, Lenkijos Prezidento kanceliarijos sekretoriaus pavaduotoją. – Parusinski Jakub. The End of an Era: Poland turns back to the EU. In: *ICPS, European Focus*, 2010, nr. 9. Prieiga per internetą: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/28/EF_9_2010_ENG.pdf>.

⁴⁷ Czy Polityka Piastowska zniweczy Polityke Jagiellońską. In: *Salon 24*, 2010 02 09. Prieiga per internetą: <<http://mojsiewicz.salon24.pl/155900.czy-polityka-piastowska-zniweczy-polityke-jagiellonska>>.

valstybėmis (ypač Vokietija) plėtra. Kita vertus, reikia atsižvelgti į tai, kad nuo 1989 metų Lenkijos užsienio politikos (nemaža dalimi ir vidaus politikos) šerdimi išlieka jau minėta vadinamoji Giedroyco-Mieroszewskio doktrina, sukurta Lenkijos išeivijos inteligentų XX amžiaus septintajame dešimtmetyje. Pagrindiniai Giedroyco-Mieroszewskio doktrinos elementai⁴⁸:

- Lenkija turi atsisakyti visų istorinių ir teritorinių pretenzijų Ukrainos, Lietuvos, Baltarusijos atžvilgiu bei pripažinti šių valstybių visišką nepriklausomybę (Ukraina, Lietuva ir Baltarusija turi būti vertinamos kaip natūralūs Lenkijos partneriai, o ne vasalai).
- Lenkijos parama Ukrainos, Lietuvos ir Baltarusijos valstybingumui panaikins nuolatinio Lenkijos ir Rusijos konflikto priežastis. Lenkijos rytinių kaimynių nepriklausomybė yra svarbiausia Lenkijos ir Rusijos gerų dvišalių santykių sąlyga.
- Lenkijos parama Ukrainos, Lietuvos ir Baltarusijos nepriklausomybei yra būtina sąlyga slopinti Rusijos imperialistines ambicijas.
- Lenkijai itin svarbu palaikyti dialogą su Rusijos inteligentijos ir demokratinėse politinių jėgų atstovais.
- Lenkija gali normalizuoti ir plėtoti abipusiškai naudingus santykius su Rusija, jei vienu metu bus įvykdytos trys esminės sąlygos: 1) Lenkijos ir Rusijos santykių gerėjimas neturi būti vykdomas Lenkijos ir Rusijos kaimynių valstybingumo ir gyvybinių interesų sąskaita; 2) Rusija turi būti inkorporuota į Europos valstybių bendruomenę ir bendras ekonomines ar kitas lygiavertę partnerystę užtikrinančias struktūras, kurios neleistų dominuoti nė vienai valstybei; 3) Lenkijos ir Rusijos dvišalių santykių plėtra negali vykti be pačios Rusijos sutikimo ir noro bendradarbiauti (Rusijos transformacijos paskatos turi būti inicijuojamos pačios Rusijos).

Pabrėžtina, kad dėl Giedroyco-Mieroszewskio doktrinos dominavimo Lenkijos užsienio politikoje vieningai sutaria visos šalies politinio elito grupės. Pavyzdžiui, užsienio reikalų ministras R. Sikorskis yra pareiškęs, kad dėl Giedroyco-Mieroszewskio doktrinos kvestionavimo negali būti nė kalbos, o valdančiosios liberalios centro ir dešinės Pilietinės platformos partijos nesutarimai su opozicine konservatyvia „Teisės ir teisingumo“ partija šiuo klausimu apsiriboja tik dėl šios doktrinos įgyvendinimo metodų⁴⁹.

Opozicinės „Teisės ir teisingumo“ partijos lyderis, buvęs Lenkijos ministras pirmininkas Jaroslawas Kaczynskis ir daugelis jo aplinkos žmonių yra vadinamosios prometeizmo teorijos šalininkai. Ši teorija, sukurta Jozefo Pilsudskio XX amžiaus pradžioje, buvo grindžiama tuometės carinės Rusijos ir jos vėlesnių teisių perėmėjų (Sovietų Sąjungos, šiuolaikinės Rusijos) silpninimu, skatinant etninių nacionalinių judėjimų Rusijos teritorijoje plėtrą ir nepriklausomų valstybių, Lenkijos sąjungininkių, steigimąsi. Prometeizmo idėjos buvo modifikuotos ir įtvirtintos jau minėtoje Giedroyco-Mieroszewskio doktrinoje, akcentuojančioje Lenkijos rytinių kaimynių (Ukrainos, Lietuvos, Baltarusijos) valstybingumo svarbą Lenkijos nepriklausomybei išlaikyti.

⁴⁸ FOI-Swedish Defence Research Agency, „Polish-Russian Relations in an Eastern Dimension Context“. 2006 June, 15–21. Prieiga per internetą: <<http://www2.foi.se/rapp/foir2008.pdf>>.

⁴⁹ O Giedroycia sporu nie ma. In: *Nowa Europa Wschodnia* 1/2010, p. 69–77. Prieiga per internetą: <<http://www.new.org.pl/files/docs/new110.pdf>>.

Remiantis minėtomis ir ankstesnėse apžvalgos dalyse pateiktomis prielaidomis, galima teigti, kad kai kurie probleminiai Lietuvos ir Lenkijos santykių aspektai (pavyzdžiui, lenkų tautinės mažumos Lietuvoje teisių klausimas) nuolat buvo sudėtinė dvišalių Lietuvos ir Lenkijos santykių dalimi. Kita vertus, 1994–2007 metais Lietuvos ir Lenkijos probleminiai santykiai dėl pragmatinio bendradarbiavimo integruojantis į Vakarų, o vėliau plėtojant demokratizacijos procesus Rytuose, iš esmės buvo „iššaldyti“ arba liko politinės darbotvarkės paraštėse. Kaip jau minėta ankstesnėse apžvalgos dalyse, Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo pobūdis iš esmės priklausė nuo tarptautinių santykių aplinkos, kuriai pakitus, probleminiai Lietuvos ir Lenkijos santykiai (lenkų tautinės mažumos klausimas) vėl tapo aktualūs. Galima išskirti šiuos Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių etapus:

1990–1992 metais Lietuvos ir Lenkijos santykiai buvo ganėtinai įtempti dėl kelių priežasčių. Pirmą, šiuo laikotarpiu šalių santykius temdė dar 1920–1939 metais neišspręstas Vilniaus klausimas, kuris per sovietinę okupaciją tapo „iššaldytu“ konfliktu abiejų valstybių viešajame diskurse. Antra, Lietuva ir Lenkija turėjo iš naujo sukurti pagrindus tolesnei dvišalių santykių plėtrai. Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių įtampą dar labiau didino lenkų tautinės mažumos atstovų, priklausiusių tuometei komunistinei nomenklatūrai, negatyvus vaidmuo Lietuvai atkuriant valstybingumą. 1990 metais kovo 11 dieną Lietuvos Aukščiausioje Taryboje – Atkuriamajame Seime balsuojant dėl Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto susilaikė dauguma lenkų tautybės deputatų (šeši susilaikė, trys balsavo „už“).

Skirtinga Lietuvos lenkų atstovų pozicija buvo grindžiama gana plačias kultūrinės autonomines teises sovietinėje Lietuvoje turėjusios lenkų tautinės mažumos lūkesčiais. Jie buvo orientuoti į socialinių ir politinių garantijų, siejamų su SSRS, išlaikymą. Juo labiau, kad alternatyvios Lietuvos lenkams patrauklios programos, kurių būtų galėjęs pasiūlyti atsikuriančios Lietuvos politinis elitas, nebuvo. Tai liudija ir 1989–1991 metų Lietuvos lenkų tautinės mažumos planai Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose paskelbti autonomiją SSRS sudėtyje. Tuometė Lenkijos vyriausybė oficialiai pasmerkė „autonomininkų“ planus, tačiau 1991-ųjų rugsėjį Lietuvos vyriausybės iniciatyva paleistas Vilniaus ir Šalčininkų tarybas bei šiuose rajonuose įvestą tiesioginį valdymą Lenkija sukritikavo kaip lenkų tautinės mažumos politinių teisių pažeidimą.

Kita vertus, Lietuvos lenkų tautinės mažumos dviprasmišką nusistatymą Lietuvos valstybingumo atžvilgiu netiesiogiai skatino ir pati Lenkija, kuri iki pat Sovietų Sąjungos žlugimo įgyvendino vadinamąją dvieismę politiką rytinių kaimynių atžvilgiu: Lenkija palaikė diplomatinis santykius su Sovietų Sąjungos centrine valdžia Maskvoje, kartu plėtodama neoficialius santykius su rytinėmis kaimynėmis (Lietuva, Baltarusija ir Ukraina). Galima teigti, kad 1990–1992 metais Lietuvos lenkų tautinės mažumos siekiai išsaugoti kuo platesnę politinę ir kultūrinę autonomiją Lietuvoje buvo vertinami kaip savita grėsmė Lietuvos suverenumui. Lenkų tautinės mažumos veiksnys iš esmės tapo prielaida dvišalių Lietuvos ir Lenkijos santykių „saugumizavimui“ (Lenkija šiuo laikotarpiu Lietuvos viešajame diskurse neretai įvardijama kaip pagrindinė potenciali išorės grėsmė Lietuvos saugumui).

1992–1994 metais Lenkijai normalizavus dvišalius santykius su Lietuva (1992-ųjų sausį pasirašius „Deklaraciją dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo“, o 1994 metų balandį ir „Sutartį dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo“), šalių dvišaliai santykiai pradėdami konstruoti pragmatinio konsensuso pagrindu. Lietuvos ir Lenkijos „geros kaimynystės“ (o vėliau „strateginės partnerystės“) principas tampa vienu kertinių dvišalio bendradarbiavimo postulatų, siekiant abiejų valstybių integracijos į NATO ir ES. Reikėtų įvertinti tai, kad 1994 metų „Sutarties dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo“ pasirašymas užtruko dvejus metus iš esmės dėl skirtingo Lietuvos ir Lenkijos istorinių įvykių vertinimo (Vilniaus krašto okupacijos klausimo 1920–1939 metais ir kt.). Siekiant normalizuoti dvišalius Lietuvos ir Lenkijos santykius, galiausiai abi

šalys susitarė dėl sutarties punkto, kuriame paliekama galimybė kiekvienai šaliai vertinti istorinius įvykius savaip. Toks susitarimas iš dalies įtvirtino prielaidą abiem šalims spekuliuoti istorinių įvykių reikšme dvišaliuose santykiuose.

1994–2004 metais Lietuvos ir Lenkijos dvišaliai santykiai grindžiami vadinamąja strategine partneryste, lėmusia Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių raidą integracijos į euroatlantines struktūras laikotarpiu, dažnai atidedant / nustumiant į šalį dvišalius probleminius klausimus (tautinių mažumų teisių Lietuvoje ir kt.). Lenkijos santykiai su Lietuva, grindžiami Lenkijos požiūriu, kad Lietuvos integracijos į Vakarų struktūras procesai palengvins šių problemų sprendimą⁵⁰. Lenkijai Lietuva buvo svarbi kaip sąsaja su kitomis Lenkijos Rytų politikai strategiškai svarbiomis valstybėmis (Baltarusija ir Ukraina).

2005–2007 metais Lenkijoje prasidėjo savita ES „atmetimo“ reakcija. Šiuo laikotarpiu Lenkijoje prezidento ir ministro pirmininko vietą užėmęs brolių Kaczynskių tandemas iš esmės vykdė populistinę, nacionalistinę ir konfrontacinę ES atžvilgiu politiką. Įdomu, kad tuometės valdančiosios „Teisės ir teisingumo“ partijos konfrontacinė politika ES atžvilgiu buvo įgyvendinama kartu Lenkijai konfliktuojant ir su Vokietija bei Rusija. Tai galima aiškinti tuometinio Lenkijos valdančiojo politinio elito siekiais konsoliduoti Lenkijos visuomenę per itin stiprų nacionalinių vertybių, tradicijų ir identiteto, nukreiptų prieš „istorinius priešus“ (Vokietiją ir Rusiją) arba Lenkijos visuomenės mentalitetui „svetimą“ formalistinę ir racionalią ES, akcentavimą⁵¹. Konfrontaciniai ir priešaringi Lenkijos santykiai su Vokietija ir Rusija itin suaktyvino Lenkijos sąjungininkų paiešką tarp naujųjų ES narių.

Lietuva tampa artimiausia Lenkijos sąjungininke skatinant demokratizacijos procesus Rytų erdvėje (Ukrainos Oranžinė ir Gruzijos Rožių revoliucijos). Kita vertus, destabilizuojanti brolių Kaczynskių vidaus ir užsienio politika neleidžia Lenkijai įgyvendinti savarankiškos ir konsoliduotos Rytų politikos, visos Lenkijos iniciatyvos Rytų erdvėje pasižymi reakciniu pobūdžiu į išorinius įvykius, tai leidžia Lietuvai Rytų kaimynystės erdvėje projektuoti save kaip savitą regiono lyderę ir lygiavertę Lenkijos partnerę. Šiuo laikotarpiu dvišalių Lietuvos ir Lenkijos santykių plėtrai didžiausią įtaką daro geri asmeniniai abiejų valstybių vadovų (Valdo Adamkaus ir Lecho Kaczynskio) santykiai.

Vienu svarbiausių dvišalio Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo klausimų, laikinai neutralizavusiu dvišalių santykių potencialią įtampą sprendžiant Lietuvos lenkų tautinės mažumos problemas, buvo šiuo laikotarpiu suintensyvėjusi Lenkijos energetikos politika. 2005–2007 metais Lenkija ES ir NATO valstybėms pasiūlo energetinio saugumo pakto („energetinės NATO“) sukūrimo idėją, yra viena aktyviausių Rusijos ir Vokietijos bendrai įgyvendinamo „Nord Stream“ dujotiekio projekto priešininkė, pradeda aktyviai plėtoti įvairius energetinių išteklių diversifikavimo projektus, tampa pagrindine investuotoja Lietuvos energetikos sektoriuje (Lenkijos energetikos bendrovė „PKN Orlen“ įsigyja „Mažeikių Naftą“). Reikėtų pastebėti, kad 2005–2007 metais Lietuvos, kaip vienos artimiausių Lenkijos sąjungininkų Rytų erdvėje ir energetinės politikos srityje, vaidmuo iš esmės buvo nulemtas Lenkijos susipriešinimo su valstybėmis kaimynėmis (Vokietija ir Rusija), todėl tuometė Lenkijos vyriausybė, nepaisant nacionalistinės ir populistinės retorikos bei ES „atmetimo“, buvo linkusi

⁵⁰ Sirutavičius Vladas. Lithuanian-Polish Strategic Partnership: Genesis and Prospects. In: *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2001 (7). Prieiga per internetą: <<http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-7/Sirutavicius.pdf>>.

⁵¹ Gallina Nicole. Political Elites in Eastern Central Europe: Paving the Way for „Negative Europeanisation?“ In: *Contemporary European Studies*, 2007/2. Prieiga per internetą: <http://www.ces.upol.cz/images/pdf_gallina.PDF>.

švelninti potencialią įtampą dvišaliuose santykiuose su Lietuva. Dvišalių santykių problemos diferencijuojamos (išskirstomos į tematinis „krepšelius“), atskiriant svarbių strateginių klausimų sprendimą nuo bendros Lietuvos ir Lenkijos santykių darbotvarkės, taip iš esmės probleminius dvišalius klausimus (tokius kaip Lietuvos lenkų tautinės mažumos klausimas) „išaldant“ arba priskiriant juos prie antraeilės svarbos klausimų.

2007–2010 metais pastebima Lenkijos pozicijų ES konsolidacija. Naujoji D. Tusko vyriausybė pradeda įgyvendinti nuosaikesnę ir pragmatiškesnę užsienio politiką. Lenkijai pavyksta „perkrauti“ probleminius santykius tiek su Vakarų valstybėmis, tiek su Rusija. Probleminiai Lietuvos ir Lenkijos dvišaliai santykiai tampa bendros darbotvarkės dalimi, o Lenkijos Rytų politika tampa ES institucinės darbotvarkės sudėtine dalimi (Rytų partnerystės iniciatyva), per kurią Lenkija stiprina savo vaidmenį ES. Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje probleminiai klausimai tampa savitu Lenkijos spaudimo svertu Lietuvai, taip bandant kompensuoti savo susilpnėjusias pozicijas Rytuose (Ukrainoje ir Baltarusijoje).

Reikėtų įvertinti, kad 2007–2010 metais Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių „problematizavimas“ atskleidė ne tik kintančias tarptautinių santykių tendencijas, tačiau ir tam tikras ideologines nuostatas, vyraujančias Lenkijos vidaus politikoje. Nors 2007 metais Lenkijos parlamento rinkimus laimėjusi D. Tusko vadovaujama Pilietinė platforma atsiribojo nuo ankstesnės populistinės ir nacionalistinės „Teisės ir teisingumo“ partijos retorikos, galima pastebėti, kad Lenkijos vidaus politikoje nuo 2007 metų spalio (Lenkijos parlamento rinkimų) iki 2010-ųjų balandžio (Lenkijos prezidento žūties Smolensko aviakatastrofoje) susidarė konfrontacinė situacija. Lenkijos vidaus ir užsienio politikoje sustiprėjusi dviejų dešiniųjų politinių partijų („Teisės ir teisingumo“ bei Pilietinės platformos) konkurencija tapo suasmeninta (Lenkijos prezidentas L. Kaczynskis, kurį rėmė „Teisės ir teisingumo“ partija, konkuravo su Pilietinei platformai atstovaujančia D. Tusko vyriausybe). Minėta abiejų partijų konkurencija iš vidaus politikos „persiliejo“ į užsienio politiką. Pavyzdžiui, 2008 metų vasarą Lenkijos užsienio reikalų ministras R. Sikorskis palygino lenkų tautinės mažumos padėtį Lietuvoje su Baltarusijoje persekiojamos lenkų tautinės mažumos padėtimi. Tai aiškinama ne tiek asmenine R. Sikorskio „neapykanta“ Lietuvai, kiek jo konkurencija su tuomečiu Lenkijos prezidentu L. Kaczynskiu, ypač akcentavusiu lenkų tautinės mažumos valstybėse kaimynėse teisių gynimą.

Kita vertus, po 2010 metų balandžio 10 dieną įvykusios Smolensko aviakatastros, kurioje žuvo Lenkijos prezidentas L. Kaczynskis ir dauguma Lenkijos politinio elito, „skriaudžiamos“ Lietuvos lenkų mažumos klausimas tapo atvirai naudojamas tiek „Teisės ir teisingumo“, tiek ir Pilietinės platformos partijų retorikoje. Tikėtina, kad Lietuvos lenkų mažumos probleminiai klausimai taps ne tik savitu Lenkijos pirmininkavimo ES (2011 metų liepą–gruodį) prioritetu, bet ir Lietuvos lenkų mažumos karta bus lošiama Lenkijos Seimo rinkimuose 2011-ųjų rudenį.

Įvertinant pastarųjų kelerių metų Lenkijos politinės sistemos raidos tendencijas, galima pastebėti, kad 2005–2010 metais konservatyviai „Teisės ir teisingumo“ ir liberaliai centro ir dešinės Pilietinės platformos partijoms bendrai pavyko pritraukti daugumą elektorato (60–70 proc. visų rinkėjų) ir stabilizuoti politinę skalę (iki 2005 metų dominavusios Lenkijos kairiosios partijos, tokios kaip Lenkijos Kairiųjų demokratinė sąjunga, šiuo metu yra praradusios rinkėjų pasitikėjimą – jomis pasitiki 5–15 proc. rinkėjų)⁵². Minėta Lenkijos politinės skalės stabilizacija gali daryti nemažą įtaką Lietuvos ir Lenkijos probleminių dvišalių santykių „ideologizavimui“, o tai dar labiau apsunkintų šių klausimų

⁵² Parusinski Jakub. The End of an Era: Poland turns back to the EU. In: *ICPS, European Focus*, 2010, nr. 9. Prieiga per internetą: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/28/EF_9_2010_ENG.pdf>.

sprendimą. Skirtingai nuo deideologizuotos ir pragmatinę politiką propaguojančios Lenkijos Kairiųjų demokratinės sąjungos, dominavusios šalies politinėje arenoje iki 2005-ųjų, „Teisės ir teisingumo“ ir Pilietinės platformos partijoms būdingos aiškios išreikštos ideologinės nuostatos, kurios, intensyvėjant konkurencijai tarp abiejų dešiniųjų partijų, gali tapti ganėtinai radikaliomis. Pavyzdžiui, radikalią retoriką probleminių Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių srityje, siekiant elektorato dėmesio, linkusios naudoti tiek konservatyvi „Teisės ir teisingumo“, tiek liberali Pilietinės platformos partija.

„Nors tautybės Vilniuje šiuo metu išryškėjo labiau nekaip devynioliktame amžiuje, daugelis vilniečių jas nesunkiai keitė, priklausė iškart kelioms tautoms ar iš viso nelabai tuo rūpinosi.“⁵³

3. LIETUVOS IR LENKIJOS DVIŠALIŲ SANTYKIŲ TURINYS – DARBOTVARKĖS PERKONSTRAVIMAS

Lietuvos ir Lenkijos santykiai turi keletą lygmenų. Pirmasis, dvišalis lygmuo, yra problematiškiausias, o antrajame, euroatlantiniame lygmenyje, kaip minėta, galima rasti pozityvių bendradarbiavimo pavyzdžių (Ukrainos ir Gruzijos krizės, ES konstitucinė sutartis ir pan.). Paradoksaliai, bet ilgą laiką šie lygmenys buvo traktuojami kaip savarankiški ir įtampa pirmajame nepersiliedavo į antrąjį.

Dvišaliame lygmenyje Lietuvos ir Lenkijos probleminiai klausimai ilgą laiką buvo latentinės būklės, o įtampos židiniai pradėjo ryškėti Lenkijos užsienio reikalų ministrui R. Sikorskiui peržengus politinio korektiškumo rubikoną 2008-aisiais. Pastaruoju metu intensyvėjantis nepasitenkinimo diskursas įgauna pagreitį, o Lietuvos lenkų problemos pabrėžiamos tiek Briuselyje, tiek ir JAV Kongrese⁵⁴. Nuolatiniai skundai, įvairių delegacijų vizitai į Lietuvą ir neigiama informacija apie lenkų mažumos situaciją formuoja bendrą Lietuvą diskredituojančią bylą.

Lietuvos ir Lenkijos darbotvarkėje yra keletas sugrėsmintų dalykų, kuriuos būtina peržiūrėti ir įvertinti galimybes juos keisti / perkonstruoti. Analitinės apžvalgos pirmosios dalys patvirtina prielaidą, kad Lietuvos ir Lenkijos santykių įtampą daugiausia lėmė išoriniai geopolitiniai veiksniai, o ypač Lenkijos užsienio politikos prioritetų pokyčiai. Vis dėlto dvišalių santykių turinys yra pagrindinis šios įtampos objektas. Lenkija Lietuvai priekaištuoja dėl nevykdomų tarptautinių įsipareigojimų užtikrinant lenkų tautinės mažumos teises, prasto investicinio klimato sąlygų (dėl logistikos problemų patiriamų Lenkijos energetikos bendrovės „PKN Orlen“ nuostolių, Visagino atominės elektrinės statybų vilkinimo) ir kitų klausimų⁵⁵.

Nemažai klausimų yra daugiau techninio (asmenvardžiai, topografiniai ženklai), kai kurie – ekonominio (žemės gražinimas, „PKN Orlen“) pobūdžio. Tiek vieni, tiek kiti turėtų būti maksimaliai depolitizuojami. Švietimo įstatymas, vis dėlto yra vienas tų klausimų, kurį priėmus reikia stiprinti tiek vidinę, tiek išorinę komunikaciją, aiškinant tokių pataisų aplinkybes ir akcentuojant bendrą Lietuvos pažangą švietimo srityje.

⁵³ Venclova Tomas, *Vilnius. Asmeninė istorija*. Vilnius: R.Paknio leidykla, 2011, p. 141.

⁵⁴ Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/del-lietuvos-lenku-teisiu-kreipimasis-hclinton.d?id=43788193>>.

⁵⁵ Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10417150/?Lietuvos.URM.apkaltino.Lenkijos.pareigunus.skelbiant.klaudinga.informacija=2010-10-21_09-50>.

Švietimo situacija ir švietimo įstatymo pataisos. Švietimo įstatymo pataisos, kurioms Lietuvos Seimas pritarė 2011 metų kovą, yra ryškiausias dvišalių santykių darbotavarkės pokytis per pastaruosius metus. Šios permainos susilaukė tiek Vilniaus krašto lenkų, tiek Varšuvos kritikos. Lenkų pusė nuogaštuoja, kad naujosiomis pataisomis bus ribojamos galimybės mokytis lenkų kalba, o tai gali lemti eventualią prievartinę lenkų bendruomenės Lietuvoje asimiliaciją⁵⁶.

Kita vertus, nuomonė apie šias permainas nėra vien tik negatyvi. Pavyzdžiui, portalo „Głos z Litwy – Pogon.lt“ redaktorius Ryšardas Maceikianecas neabejoja, kad toks žingsnis pagerins Lietuvos lenkų ateitį ir konkurencingumą darbo rinkoje⁵⁷. Kaip pastebi „The Economist“ apžvalgininkas ir regiono ekspertas Edwardas Lucas „Lietuvoje gera būti lenku“, nes „Lietuva turbūt yra vienintelė vieta pasaulyje, kur išsilavinimą lenkiškai galima įgyti nuo mokyklos iki universiteto“⁵⁸. Šiam teiginiui patvirtinti Lietuva gali pateikti daug statistinių rodiklių:

- 10 mln. žmonių Lenkijos diaspora pasaulyje turi 170 mokyklų, iš kurių beveik 100 yra Lietuvoje;
- Nuo 1990 metų tokių mokyklų skaičius Lietuvoje padidėjo apie 50 procentų;
- Vienai lietuviškai mokyklai Lietuvoje vidutiniškai tenka 344 mokiniai, o lenkiškoms mokykloms – tik 161 mokinys.

Statistinę informaciją bendraujant su Lietuvoje reziduojančiais diplomatais, Europos Parlamento bei ypač nuosaikiais Lenkijos diasporos atstovais, turi lydėti ir šie argumentai:

- Neadekvačiai kritikai apie diskriminacinio pobūdžio įstatymą priminti buvusio Lenkijos užsienio reikalų ministro (1989-1993 metais) Krzysztofo Skubiszewskio požiūrį: „Mažumų teisės nėra specialios teisės, bet daugiau žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės, kuriomis naudojasi tautinių mažumų nariai. Valstybė, remdamasi šių teisių ir laisvių privalumais, įsipareigoja tautinėms mažumoms užtikrinti visišką lygybę su kitais piliečiais. Tai yra lygybė valstybės viduje – tas pats standartas visiems žmonėms, nepriklausomai nuo to, kokios grupės nariai jie yra.“⁵⁹
- Geresnė Vilniaus krašto lenkų integracija į visuomenę ir didesnės galimybės darbo rinkoje turėtų būti abipusis – tiek Lietuvos, tiek Lenkijos interesas. Radikaliausiems vietos politikams, kaip Valdemaras Tomaševskis, galima priminti ESBO komisaro tautinėms mažumoms Knuto Vollebaeko citatą, kad „išmokti valstybinę kalbą yra tautinių mažumų pareiga, tai yra ir jų pačių interesas“.

Asmenvardžių rašymas. Asmenvardžių rašymas yra vienas tų klausimų, kuriuos Lietuva įsipareigojo išspręsti, o įvykdžius jį būtina tai parodyti kaip vieną lūžio aspektų įtampos kontekste. Juo labiau kad bent formaliai lietuviai tokias galimybes turi Lenkijoje.

⁵⁶ Prieiga per internetą: < <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svietimo-ministras-del-tautiniu-mazumu-asimiliacijos-klausimus-galima-kelti-lenkijai.d?id=43592565> >.

⁵⁷ Prieiga per internetą: < http://www.alfa.lt/straipsnis/10955185/Akademikas..lenkai.niekur.neturi.tiek.teisiu..kiek.Lietuvoje=2011-04-04_13-40/ >.

⁵⁸ Prieiga per internetą: < <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/elucasas-lietuvoje-gera-buti-lenku.d?id=42248137> >.

⁵⁹ Timothy Snyder, *Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija 1569 – 1999*, Vilnius: Mintis, 2009, 294.

Priešingai, nei pirmuoju atveju, kai komunikacija reikalinga į išorę, būtina dirbti su Lietuvos Respublikos Seimo atstovais. Nacionalistiškai nusiteikusiems Lietuvos politikams reikia išaiškinti, kad asmenvardžių rašymo lenkiškai įteisinimas negresia Lietuvos tapatybei, bet, priešingai, turėtų prislopinti radikaliam nusiteikusių lenkų argumentus. Kita vertus, galima kelti ir šio klausimo praktinį aspektą, nes Lenkijos lietuvių pavyzdys liudija, kad, vargu, ar šiuo klausimu bus masiškai naudojamosi praktiniais sumetimais (pavyzdžiui, būtų sudėtinga atsidadyti sąskaitas bankuose ir pan.).

Kaip teigia istorikas Česlovas Laurinavičius, raidės „w“ rašymas yra tik detalė, bet kartu „elementari demokratijos priedermė“⁶⁰. Pasak Lietuvos teisingumo ministro Remigijaus Simašiaus, „Vyriausybė yra už liberalesnį pavardžių rašymą lotyniškais rašmenimis“, tačiau atrodo, kad šį klausimą Lietuvai išspręsti „padės“ Europos Teisingumo Teismas⁶¹.

Topografiniai ženklai labiausiai apgyvendintose Lietuvos gyvenvietėse. Tokias permainas draudžia Valstybinės kalbos įstatymas, nors *de facto* galima rasti daug šio įstatymo pažeidimo atvejų Lietuvoje. Viena vertus, faktas, kad kai kuriose gyvenvietėse galima rasti lenkiškų pavadinimų, kelia lietuvių nepasitenkinimą ir leidžia manipuliuoti argumentu, jog lenkai sąmoningai pažeidžia Lietuvos įstatymus ar net tyčiojasi iš jų. Kita vertus, tokia praktika diskredituoja patį Valstybinės kalbos įstatymą ir valdžios gebėjimą jį užtikrinti.

Tokiu būdu reikėtų arba griežtinti įstatymo priežiūrą, arba įvesti jo pataisas. Pirmuoju atveju tai tik dar labiau pagilintų dvišalių santykių krizę. Juo labiau kad galimybė tautinių mažumų gyvenamose vietovėse papildomai rašyti vietovardžius ir gatvių pavadinimus mažumos kalba yra įteisinta Lenkijoje, nors tam ir yra nemažai reikalavimų.

Lietuvai vadovaujantis abipusiškumo principu, tai galėtų būti antras akivaizdus santykių progreso ir geranoriškumo ženklas. Taip pat reikėtų pabrėžti ir techninę šio klausimo pusę, aiškiai nustatant sąlygas, teisinį reglamentavimą, konkrečių regionų / savivaldybių apibrėžimą, paliekant kuo mažiau erdvės interpretacijoms ir dviprasmybėms ateityje. Pavyzdžiui, Lenkijoje savivaldybės gyventojų, priklausančių tautinei mažumai, dalis turi būti ne mažesnė kaip 20 procentų. Taikant tokį kriterijų, šis klausimas praktiškai turėtų būti svarstomas Šalčininkų, Vilniaus, Trakų ir Švenčionių rajonuose.

Žemės gražinimas. Žemės gražinimas nėra grynai techninis ir vien tik ekonominis klausimas. Vis dėlto būtina pabrėžti Šalčininkų pavyzdį, kuri daugiau nei 95 procentai žemės yra gražinta, argumentuojant bendrą pozityvią Lietuvos poziciją šiuo klausimu. Paraleliai reikėtų akcentuoti Vilniaus miesto problematiškumą ir išskirtinumą dėl įvairiausių verslo interesų. Kartu pabrėžiant, kad lenkų tautinių mažumų atstovai visuomet buvo valdančiojoje koalicijoje, todėl lenkų bendruomenė turėjo svertų kelti šį klausimą ir to nereikėtų politizuoti Lietuvos ir Lenkijos santykių kontekste.

⁶⁰ Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės, ribos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 109.

⁶¹ Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rsimasius-panasu-ett-priims-sprendima-leisti-rasyti-pavardes-originalo-kalba.d?id=44622027>>.

„Mažeikių nafta“ / „PKN Orlen“. Šios įmonės privatizavimas yra vienas ryškiausių pavyzdžių, kai politizuojami verslo santykiai – tą galima pasakyti ir apie elektros tinklus, „RailBaltica“ ir „Klaipėdos naftą“. Neverta spekuliuoti šiuo klausimu pateikiant pavyzdžių, kai lietuviškam verslui trukdoma dirbti Lenkijoje. Ekonominius klausimus reiktų maksimaliai depolitizuoti. Tą galima daryti ir pateikiant gerų grynai ekonominio sklandaus bendradarbiavimo pavyzdžių (tarkime, didžiosios korporacijos kaip „Ernst & Young“) arba visos valstybės projektus, tarkime, energetinių tiltų projektai, kurie, paradoksaliai strigo romantiniu Lietuvos ir Lenkijos santykių laikotarpiu (A. Kwasniewskio ir L. Kaczynszkio prezidentavimo metu).

Tokia situacija suponuoja keletą išvadų:

Vyrauja vienpusis informacinis laukas. Lenkijos nepasitenkinimo diskursas buvo matomas ir anksčiau, bet dažniausiai traktuotas kaip „sikorskizmo“ problema ir ilgą laiką ignoruotas. Per pastaruosius porą metų viešojoje erdvėje labiau dominavo kaltinimai ir priekaištai Lietuvai, nei jos pažangą ir pozityvius dalykus akcentuojantys straipsniai ar pranešimai.

Būtina stiprinti Lietuvos komunikaciją dviem kryptimis – orientuotą į išorę (diplomatinių korpusą, euroatlantines struktūras ir ypač nepriklausomus tarptautinius ekspertus / analitikus) ir į Lietuvos lenkų bendruomenę, – akcentuojant pozityvias permainas bei pateikiant paraleles su Lenkijos diasporos pavyzdžiais kitose valstybėse. Faktinę informaciją ir statistiką būtų galima perduoti Europos bei JAV tyrimų centrams.

Nepavykusi Lietuvos lenkų integracija. Lietuvos ir Lenkijos santykių įtampa, deja, rodo, kad per dvidešimt nepriklausomybės metų Lietuvos lenkų integracija buvo silpna. Nors tapatybės konstravimas yra ilgalaikis procesas, būtina pripažinti, kad vienas strateginių Lietuvos uždavinių turėtų būti lenkiškai kalbančių Lietuvos piliečių integravimas, t.y. lenkai turi tapti Lietuvos dalimi, o ne Lenkijos objektu. Tą galima padaryti aktyvizuojant tarpusavio bendravimą. Suprantama, tam labai trūksta aktyvių asmenybių / veikėjų lenkų diasporoje.

Ryžtingai išsprendus lietuvių kalbos mokymo klausimus ir švietimo reformą, būtina liberalizuoti pavardžių rašybą. Pozityvūs signalai lenkiškam lietuviškosios kultūros dėmeniui, išsklaidys abejones, kad vienintelis valstybės politikos tikslas yra tik sulietuvinti, „atversti“ į lietuviybę lenkų diasporą Vilniaus krašte.

Nėra Lietuvos ir Lenkijos klausimo šeimnininko Lietuvoje. Dauguma minėtų sugrėsminčių klausimų yra Seimo kompetencija, tačiau tam tikrą vaidmenį atlieka ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų, švietimo reikalų, kultūros ministerijos, Prezidentūra, Vyriausybė. Dėl šios priežasties santykinę persvarą įgauna Lietuvos europarlamentaras Valdemaras Tomaševskis, tarsi atstovaujantis visai lenkų diasporai Lietuvoje ir selektyviai pateikdamas informaciją bei interpretuodamas Lietuvos ir Lenkijos santykių raidą.

Iki 2009-ųjų formaliai koordinacine institucija galėjo būti Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas. Jį panaikinus ir tautinių mažumų klausimų koordinavimą perdavus Kultūros ministerijai, tautinių mažumų problemų sprendimas yra vieno skyriaus kompetencija. Neabejotina, kad Lietuvos ir Lenkijos

santykių įtampos kontekste, tokia struktūra yra nepajėgi net amortizuoti daugelio kritinių situacijų, o klausimai turėtų būti koordinuotai sprendžiami aukštesniu lygmeniu.

Užstrigusi santykių darbotvarkė. Reikia orientuotis į ilgalaikę arba mažų mažiausiai vidutinio laikotarpio programą, o ne tiesiog gesinti esamus gaisrus. Nors tokia reakcija yra suprantama ir reikalinga, sugręsmintų klausimų eskalavimas yra uždaras ratas / diskursas. Jis skatina konfrontaciją / pasiaiškinimus ir eskaluoja nesutarimus, didina takoskyrą, bet vargu ar sprendžia Lietuvos lenkų problemą iš esmės.

Trumpalaikę – sugręsmintų klausimų – darbotvarkę būtina papildyti klausimais, kurie būtų orientuoti į gilesnę Lenkijos diasporos integraciją bei Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių turinio perkonstravimą.

Ne paslaptis, kad dauguma Lietuvos lenkų gyvena Šalčininkų, Vilniaus, Trakų ir Švenčionių rajonuose. Jų gyventojai susiduria su dideliu nedarbu ir įvairiomis socialinės infrastruktūros problemomis. Pavyzdžiui, nors susisiekimo infrastruktūra Vilniaus rajono savivaldybėje išplėtota neblogai, rečiausias kelių tinklas yra Šalčininkų rajono savivaldybėje⁶².

Minėtos savivaldybės (išskyrus Trakų) pagal bedarbių procentą nuo darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus pirmuoja Vilniaus apskrityje (žr. lentelę) ir gana ryškiai atsilieka nuo bendro Lietuvos 13,6 procento vidurkio⁶³. Žvelgiant į tiesiogines užsienio investicijas tenkančias vienam gyventojui, bendras Lietuvos vidurkis 10 122 litai⁶⁴ yra beveik 200 kartų didesnis už Šalčininkų ar bent du kartus – už Trakų savivaldybės rodiklius (žr. lentelę).

	Bedarbių procentas 2011 metai balandžio 1 diena	Tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui 2009 metų pab. (litais)
Vilniaus rajonas	18,62 proc.	2 833
Šalčininkai	17,54 proc.	54
Švenčionys	16,14 proc.	2 673
Trakai	11,86 proc.	5 443
Vilniaus apskritis	12,89 proc.	25 316

Šaltinis: Statistikos departamento ir Lietuvos darbo biržos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys.

⁶² Prieiga per internetą: <http://regionai.stat.gov.lt/pdf/Aplinka_Vilnius_aps_LT.pdf>.

⁶³ Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/TDB/Vilnius/DarboRinka/Situacijos%20apvalga/LastSituacija.aspx>>.

⁶⁴ Prieiga per internetą:

<<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M2030204&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3106&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.

Būtina peržiūrėti tiek kelių, tiek turizmo, tiek paslaugų sektoriaus infrastruktūrą, kuri ilgalaikėje perspektyvoje turėtų gerinti Vilniaus krašto gyventojų socioekonominę padėtį. Investicijų ir verslo skatinimas regione sukurtų pozityvią atmosferą tiek bendradarbiaujant su Lenkija, tiek ir bendraujant su Lietuvos lenkais. Vienas turizmo taškų galėtų būti plėtojama Dieveniškų infrastruktūra. Tokiems projektams reikėtų pritraukti ne tik valstybės biudžeto (investicijų programos) lėšas, bet ir tarptautinių projektų paramą, struktūrinius fondus, aplinkos rėmimo programos lėšas ir kt.

Kultūros srityje reikėtų akcentuoti ne tik kultūrinius mainus, bet ir intensyvesnį darbą Vilniaus krašto lenkiškose mokyklose / kultūros namuose. Koncertai, meniniai pasirodymai juose nereikalautų daug lėšų, kaip jų organizavimas Krokuvoje ar Varšuvoje, ir kartu būtų tikslingai adresuotas Lietuvos lenkų bendruomenėms.

Menininkų pasirodymai turėtų būti konstruojami per lietuvių ir lenkų atlikėjų (arba kompozitorių) duetus, taip formuojant bendradarbiavimo ir kultūrinio dialogo / sambūvio idėją. Kultūros srityje būtina išnaudoti tokių asmenybių kaip Adomo Mickevičiaus, Czeslawo Milozso ar Mikalojaus Konstantino Čiurlionio pavyzdžius ir veiklą. Ypač atsižvelgiant į tai, kad šįmet švenčiamas C. Milozso gimimo 100-metis, o UNESCO 2011-uosius yra paskelbusi M. K. Čiurlionio metais.

Dirbant su Lietuvos auditorija būtina labiau pabrėžti Lenkijos menininkų susidomėjimą Lietuvos kultūra⁶⁵ ir informuoti visuomenę apie tokius projektus kaip Vygrių kultūros namuose vykusi lietuvių muzikos savaitė⁶⁶, – taip stengiantis naikinti stereotipus apie lenkų norą polonizuoti lietuvius.

Asmenybių vaidmuo. Suprantama, kad esama Lietuvos ir Lenkijos santykių padėtis yra imli bet kokiems radikalesniems pareiškimams, todėl būtina maksimaliai vengti konfrontacijos. Savo ruožtu, būtina skatinti pozityvią retoriką prezidentų lygmenyje (tiek V. Adamkaus, tiek D. Grybauskaitės) ypač po Lenkijos premjero D. Tusko žodžių „privalome suprasti lietuvius“⁶⁷.

⁶⁵ Leidykla, kuri domisi lietuvių autoriais. Prieiga per internetą: <<http://www.boltrecords.pl>>. Žurnalas Glissando net išleido atskirą numerį lietuvių muzikai. Prieiga per internetą: <<http://glissando.pl/wp/category/numery>>.

⁶⁶ Prieiga per internetą: <<http://www.wigry.org/cykle.php?cid=46>>.

⁶⁷ Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-13031977601301306551-lenkijos-premjer-as-d-tuskas-privalome-suprasti-lietuvius.htm>>.

4. REKOMENDACIJOS

- Lenkijos pirmininkavimas ES ir Lietuvos pirmininkavimas ESBO turėtų būti pateikiamas kaip galimybė abiem šalims sustiprinti savo autoritetą, todėl bendradarbiavimas ir iniciatyvų koordinavimas turėtų būti išnaudojamas kuo plačiau. Lenkijai pirmininkavimas ES taip pat turėtų būti nemenkas iššūkis, kurio metu gali prireikti paramos iš įvairių šalių, tarp jų – ir Lietuvos. Tai būtų proga atnaujinti pasitikėjimą ir parodyti, kad Lietuva remia strateginius Lenkijos interesus, o daugeliu atvejų jie sutampa.
- Viešojoje erdvėje derėtų laikytis nuostatų, kad santykiai su Lenkija yra „geri“, t. y. nesureikšminti esamos įtampos ir neeskaluoti jos, prisidedant prie spiralinio įtampos kilimo abiejų šalių viešojoje erdvėje. Ypač jautrūs gali būti abiejų šalių nacionalistiniai argumentai, besiremiantys istorinėmis nuoskaudomis. Šių aspektų turėtų būti sąmoningai atsikratoma politikų retorikoje.
- Viena didžiausių bėdų – Lietuvos lenkams atstovauja politinė jėga, kuri: a) yra nelojali ir nepatikima Lietuvai ir net Lenkijai; b) nemažą įtaką jai daro trečiosios šalies atstovai; c) ji neturi politinės konkurencijos Lietuvos lenkų bendruomenėje. Todėl būtų labai naudinga, jei tarp Lietuvos lenkų atsirastų kita konkurencinga organizacija (nebūtinai partija), kuri galėtų įgauti daugiau pasitikėjimo iš Lietuvos ir Lenkijos pusės. Net jei tai būtų lojalesnė Lenkijai, o ne Lietuvai politinė jėga, ji galėtų pakeisti dabartinę V. Tomaševskio sukurtą inerciją, kuri pagal savo logiką nėra linkusi į jokių pokyčius (net teigiamus), galinčius sumažinti Lietuvos lenkų uždaramą ir atsiribojimą nuo Lietuvos.
- Kalbant apie Lietuvos lenkų padėties gerinimą – topografinių ženklų ir asmenvardžių rašymo klausimai galėtų būti Lietuvos geranoriškumo ir progreso pavyzdžiai. Paraleliai turėtų būti akcentuojamas švietimo galimybių išplėtimas (minimizuojant asimiliacijos efekto naratyvą), nemažinant ir neribojant tautinėms bendrijoms priklausančių teisių ir galimybių puoselėti savo tapatybę. Taip pat derėtų aiškiai pripažinti, kad pradinius tokios politikos rezultatus bus galima pajauti tik po trejų–penkerių metų.
- Kai kurie kiti įtampą keliantys aspektai (žemės gražinimas Vilniaus rajone, „Mažeikių naftos“ / „PKN Orlen“ reikalai) turėtų būti pateikiami kaip grynai techniški, žemesnio lygmens sprendimai, kuriems Lietuva gali skirti didesnę dėmesį, tačiau nesieti su dvišalių santykių užsienio politika.
- Reikia pripažinti, kad tarpvalstybiniais santykiams reikšmingą įtaką turi asmeniniai įsitikinimai ir konkrečios asmenybės. R. Sikorskio veiksnys negali būti ignoruojamas, tačiau reikėtų vengti tiek tiesioginės, tiek netiesioginės konfrontacijos. R. Sikorskio asmenybės problematiškumą galima būtų amortizuoti ieškant Lietuvos draugų tarp Lenkijos politikų (ypač J. Buzeko asmenyje), taip pat ir naudojantis analogiškų neadekvačių pareiškimų Čekijos arba Vokietijos atžvilgiu. Savo ruožtu, tai neturėtų riboti bendradarbiavimo žemesniuose lygmenyse, stengiantis kurti pozityvų kontekstą. Aukštesnio lygio koordinacija galėtų vykti ministrų pirmininkų lygiu (vėlgi išvengiant tam tikrų problemų sureikšminimų ar net informacijos iškraipymų Lenkijos užsienio reikalų ministerijos lygiu).
- Lenkijos siekis įsitvirtinti kaip vienai didžiųjų ES valstybių, stiprinant santykius vien tik su tokiomis valstybėmis, kaip Vokietija, Prancūzija ir Rusija, bei ignoruojant kitų ES narių (Vidurio ir Rytų Europos valstybių) svarbą, gali pakenkti pačiai Lenkijai. Vidurio ir Rytų Europos valstybės vienija ne tik bendra istorinė patirtis, bet ir ekonomikų bei nacionalinių interesų panašumas. Šiuo atžvilgiu ES narės Vidurio ir Rytų Europoje yra natūralios Lenkijos sąjungininkės. Daugialygmenė ES institucijų (Europos Komisijos, ES Tarybos, Europos Parlamento) struktūra, ES sprendimų priėmimo, komitologijos ir kitos procedūros leistų

Lenkijai išlaikyti gerus santykius su Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis, sudarant *ad hoc*, techninio pobūdžio aljansus, skirtus konkrečioms klausimams (pavyzdžiui, energetinio saugumo, transporto ir telekomunikacijų infrastruktūros plėtros, derybų dėl būsimos ES finansinės perspektyvos 2014–2020 metais ir kt.) spręsti. Tokio pobūdžio Lenkijos aljansai su Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis (vien Vyšegrado grupės valstybių turimas balsų skaičius ES Taryboje (58) yra toks pat, kaip Vokietijos ir Prancūzijos kartu sudėjus) sukurtų savitą politinį spaudimą ES senbuvėms, kartais priimančioms sprendimus, nepalankius naujosioms ES narėms (Vidurio ir Rytų Europos valstybėms). Pagrindinės Vidurio ir Rytų Europos valstybių efektyvios partnerystės ES institucijose išskylančios problemos – nepakankamas šių valstybių atstovavimas ES struktūrose ir nepakankami naujųjų ES narių lobistiniai pajėgumai ES institucijų sprendimų priėmimo procesui. Pavyzdžiui, Lenkija pagal formalias galias ES prilygsta Ispanijai, turi du kartus mažiau atstovų ES institucijose nei Ispanija ir tik vieną Generalinį direktorių iš 37 Europos Komisijos Generalinių direktoratų. Siekiant sustiprinti Lenkijos bendradarbiavimo su kitomis Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis poveikį ES sprendimo priėmimo procesui, Lenkija turėtų: *pirma*, suaktyvinti veiklą įvairiose lobistinėse institucijose dar ankstyvojoje sprendimų priėmimo proceso stadijoje (Europos Komisijos viešose konsultacijose, komitologijos procedūrose); *antra*, vengti individualizuoti pateiktus siūlymus. Įvairios Lenkijos iniciatyvos turėtų išsiskirti savo paneuropizmu, siekiant užsitikrinti kuo platesnę ES narių paramą. Šiuo tikslu Lenkijai būtina siekti įvairių mechanizmų ir procedūrų, galinčių paspartinti informacijos mainus tarp Lenkijos ir kitų ES narių (Vidurio ir Rytų Europos valstybių), plėtros. Pavyzdžiui, Lenkija galėtų inicijuoti Vyšegrado grupės formato peržiūrą, paverčiant ją savitu atviru sektorialiu iniciatyvų forumu, prie kurio galėtų prisidėti ir kitos ES narės, siekiančios didesnės įtakos ES sprendimų priėmimo procese.

- Tenka susitaikyti, kad Lenkijos svoris ES yra ir potencialiai bus gerokai didesnis nei Lietuvos, todėl derėtų išnaudoti jį, pavyzdžiui, pirmiausia kreiptis į Lenkiją paramos įvairioms Lietuvos iniciatyvoms, o ne baimintis konkurencijos. Šia prasme Lenkija galėtų būti savotiška Lietuvos globėja ES lygiu, o ne konkurentė.
- Santykiuose su Skandinavijos šalimis, ypač Švedija, Lietuva turėtų vengti konkurencijos už Lenkijos nugaros, o greičiau siekti trišalio (ar daugiašalio) bendradarbiavimo. Jei Baltijos jūros regione pavyktų užmegzti Lenkijos, Baltijos šalių ir Švedijos trikampį, tokia grupė ar blokas gali būti itin reikšmingas visos ES lygiu.
- ES institucijose ir struktūrose derėtų pabrėžti abipusį poreikį įtvirtinti savo atstovus reikšmingose ES pozicijose. Susitarimai remti viena kitos kandidatus (prieš tai juos suderinus, pasiskirsčius tam tikrus interesus) galėtų būti vienas praktiškų susitarimų.
- Bendrų interesų, iniciatyvų kėlimas ES lygiu gali pakeisti buvusią Rytų politiką – interesų sutapimas turėtų skatinti pasitikėjimą.
- Esminė prielaida dvišaliams santykiams gerinti būtų įprastos darbotvarkės išplėtimas ieškant bendrų dvišalių iniciatyvų, ypač skatinant Vilniaus krašto regiono vystymą ir bendradarbiavimą.

APIE RYTŲ EUROPOS STUDIJŲ CENTRĄ

Rytų Europos studijų centras (RESC) yra viešoji įstaiga įkurta 2006 metais. RESC, įgyvendindamas projektus Baltarusijoje, Gruzijoje, RF Kaliningrado srityje, Afganistane, Kuboje ir Birmoje, vykdo šias veiklas:

Žmogaus teisių demokratijos, pilietinės visuomenės vystymas: gerosios praktikos perdavimas, infrastruktūros vystymas, savivaldybių gebėjimų stiprinimas, nevyriausybinų organizacijų mokymo programos, ekspertų-analitikų ugdymas; jaunimo mokymų programos.

Ekspertinė/analitinė veikla: analitinių straipsnių, studijų rengimas, ekspertų apskrito stalo diskusijų organizavimas, Rytų Europos regiono stebėseną, ES Rytų kaimynystės politikos vertinimai, Lietuvos užsienio politikos analizė.

Demokratijos ir vystymo paramos fondas: RESC 2007 metais įsteigtas fondas, kuriame šiuo metu vykdoma Pagalbos ir paramos programa režimų aukoms.

RESC ANALITINĖ/EKSPERTINĖ VEIKLA

RESC reguliariai leidžia elektronines apžvalgas apie Rytų partnerystės valstybių raidą ir Lietuvos Respublikos užsienio politikos aktualijas. Šiuo metu leidžiami penki elektroniniai leidiniai (visos RESC publikacijos skelbiamos interneto puslapyje www.eesc.lt):

APŽVALGA: išsami konkretaus Lietuvos užsienio politikos objekto analizė.

RYTŲ PULSAS: analitiniai tekstai aktualiais regionui klausimais.

BELL: Baltarusijos nepriklausomų ekspertų analitiniai tekstai anglų kalba.

RYTŲ KAIMYNYSTĖS ATSPINDŽIAI: svarbiausių įvykių Rytų Europos valstybėse dvisavaitinė apžvalga.

SKAITINIAI: tekstai Lietuvos ir tarptautinių aktualijų tematika, RESC organizuojamų renginių diskusinė medžiaga.

RESC yra parengęs šias analitines APŽVALGAS:

Kodėl Ukraina negali tapti Europos Sąjungos nare? Nr. 1 – 2009. 18 p.

Baltarusijos iššūkis naujajai ES politikai: ignoruoti reiškia legitimuoti? Nr. 2 – 2010. 48 p.